

REŠTAURÁTORSKÁ DOKUMENTÁCIA

Nástenná malba vo františkánskom kláštornom kostole
Zvestovanie Panny Márie a Štrnástich svätých pomocníkov v Kadani

AKADÉMIA VÝTVARNÝCH UMENÍ V PRAHE

Ateliér reštaurovania výtvarných diel maliarskych
a polychrómovanej plastiky,
škola Adama Pokorného

Reštaurátor: Pavol Sás

Akademie
výtvarných umění
v Praze

REŠTAUROVANÝ ÚSEK - PRAVÁ LUNETA JUŽNEJ STENY JUŽNEJ BOČNEJ
LODE

© Dokumentácia ako dielo vedecké a literárne je chránená v zmysle zákona č. 121/2000 Zb. o Práve autorskom v plnom znení s tým, že právo použitia v zmysle zákona č. 20/1987 Zb. o Pamiatkovej ochrane v plnom znení ma objednávatel' (majiteľ) a príslušný orgán pamiatkovej ochrany.

OBSAH

1. ÚDAJE O DIELE
2. ÚDAJE O REŠTAURÁTORSKOM ZÁSAHU
3. HISTÓRIA KLÁŠTORA
4. POPIS DIELA
5. REŠTAURÁTORSKÝ PRIESKUM
 - 5a) Stav diela
 - 5b) Technika výmalby
 - 5c) Vyhodnotenie laboratórneho prieskumu
 - 5d) Vyhodnotenie reštaurátorského prieskumu
6. METODIKA PRIESKUMU
7. NÁVRH NA REŠTAUROVANIE
8. KONCEPCIA REŠTAURÁTORSKÉHO ZÁSAHU
9. POSTUP REŠTAURÁTORSKÝCH PRÁC (DO UKONČENIA ODKRYVU)
 - a) Vstupná fotodokumentácia
 - b) Stratigrafická sondáž
 - c) Odkryv postupným rozširovaním sond
 - d) Priebežná konsolidácia
 - e) Odber vzorkov
 - f) Snímanie nečistôt a vápenných zákalov, odstránenie tmelov a nepôvodných prvkov
 - g) Ošetrovanie proti plesni
 - h) Hĺbková konsolidácia
 - i) Celoplošná konsolidácia
 - j) Tmelenie defektov
 - k) Retuš
10. VYHODNOTENIE STAVU PO ODKRYVE (PRED TMENÍM A RETUŠOU)
11. VYHODNOTENIE STAVU PO REŠTAUROVANÍ
12. POUŽITÉ MATERIÁLY
13. POUŽITÉ NÁSTROJE
14. IKONOGRFIA
15. ZÁVEREČNÉ ODPORÚČANIA MAJITEĽOVI
16. GRAFICKÉ ZNÁZORNENIA
17. FOTODOKUMENTÁCIA
18. LABORATÓRNY PRIESKUM
19. TECHNICKÉ LISTY

1. Údaje o diele

Autor:	neznáma
Datácia:	spodná maľba - koniec 16. storočia vrchná maľba - 1614
Technika:	secco na vápennom nátere
Lokácia:	Kostol Zvestovania Panny Marie a Štrnástich svätých pomocníkov, františkánsky kláštor v Kadani
Reštaurovaný úsek:	pravá luneta južnej steny južnej bočnej lode kostola; rozmery 650 x 560 cm
Majiteľ:	Biskupstvo litoměřické

2. Údaje o reštaurátorskom zásahu

Termín prác:	jún 2017 - november 2018
Vedúci pedagóg:	doc. MgA. Adama Pokorný, Ph.D.
Pedagogický dohľad:	odb. as. Markéta Pavlíková, akad. mal., Ph.D. techn. asistent MgA. David Hrabálek
Laboratórny prieskum:	Ing. Lenka Zamrazilová
Spolupráca:	Mgr. Lukáš Gavenda - historické podklady a odborné konzultácie
Reštaurovali:	Reštaurátorská škola maliarska, Akadémia výtvarných umení v Prahe

Marie Horvathová
Anna Pišťková
Pavol Sás
Jana Patricie Tomíčková
Ondrej Žegorjak

Reštaurovaný úsek:

reštaurátorský prieskum bol vykonaný spoločne s hore menovanými, samostatne som reštauroval konkrétny úsek - ústredný pás lunety, zhora až nadol v približnej šírke celej postavy súdiaceho Krista na sfére, mraky nad ním, ďalej diabolská bytosť s vidlami a ľudskou postavou, na ktorú šliape a dekoratívnu konzolu v spodnej časti
(viz zakres v oddieli grafické znázornenie)

3. História kláštora

História Kadaňského kláštora má počiatok v polovici 15. storočia, keď niekoľko kadaňských mešťanov podniklo cestu do Ríma a potom za podpory rodu Fitztumov založilo kaplnku Štrnástich svätých pomocníkov. Stála pravdepodobne v miestach dnešnej južnej lode kláštorného chrámu. Malý kostol dali neskôr rozšíriť Ján Hasištejnský z Lobkovic a jeho brat Bohuslav. Nedostavaný kostol bol vysvätený 24. septembra roku 1480 a dnes patrí k najvýznamnejším neskorogotickým pamiatkám Litoměřickej diecézy.

Komplex bol dostavaný v 16. storočí. Roku 1564 mnísi kláštor dočasne opustili. V Rokoch 1571 - 1590 dal najvyšší hofmajster kráľovstva českého Jan Popel z Lobkovic na svoje náklady kláštor obnoviť a stal sa tak jeho druhým zakladateľom. Roku 1614 prebehla kompletná výmalba interiéru kostola. To potvrdzuje nápis „RENOVATVM 1614“, odkrytý v presbytériu. Za stavovského povstania 2. novembra 1618 bol kláštor znesvätený a vydrancovaný protestantmi. Mnísi ho krátko potom museli znova opustiť a navrátili sa až v dobe rekatolizácie roku 1627. Celková obnova sa potom datuje do obdobia okolo roku 1662, kde bol kláštor postupne opravený.

4. Popis diela

Reštaurovaný úsek sa nachádza v kláštornom kostole Nanebovzatia Panny Márie a Štrnástich svätých pomocníkov na južnej stene bočnej lode, ktorá je rozdelená klenbovými poliami na tri lunety. Stredové pole s výjavom Štrnástich svätých pomocníkov bolo reštaurované v rokoch 2014-2015, v rokoch 2015-2016 ľavé pole s námetom Šalamúnovho súdu. V roku 2017 boli započaté reštaurátorské práce na pravom poli. Sondy z predošlých rokov nasvedčovali tomu, že sa bude jednať o vyobrazenie Posledného súdu, čo sa ich rozšírením potvrdilo.

V roku 1614 v kostole prebehla zásadná výmalba, ktorú potvrdil i predošlý reštaurátorský prieskum. Ten ukazuje, že klenbové polia pokrývala polychrómia, arkádové oblúky lemoval dekoratívny pás s perlovcom. Maliarska vrstva na južnej stene južnej lode odpovedá kvalitou spomínanej výmalbe, ktorá sa nachádza na klenbe a stenách presbytéria. Jednak uvoľneným maliarskym rukopisom a použitím železitých pigmentov. V presbytériu sú zobrazené postavy svätých rehoľníkov, heraldické a nápisové motívy, malba je datovaná i nápisom do roku 1614. Toto zistenie je dôvodom, aby sme uvedenú vrstvu v južnej lodi priradili do rovnakého obdobia.

5. Reštaurátorský prieskum

5a) Stav diela

Figurálny výjav zhodujúci sa s vrstvou výmalby kostola z počiatku 17. storočia, odhalený pri sondáži z predošlého reštaurátorského prieskumu, bol v priebehu storočí prekrytý 2-9 druhotnými vrstvami náteru v rôznych oblastiach steny. Tieto vrstvy monochrómnych vápenných náterov boli zistené stratigrafickou sondážou, čím sa potvrdila návaznosť vrstvy na výmalbu zbytku kostola. Ďalej sa pri sondáži zistilo, že pod vrstvou z roku 1614 sa nachádza ešte jedna staršia originálna malba s jednoduchším prevažne lineárnym figurálnym motívom na vápennom nátere a obdobnou tematikou Posledného Súdu, datovaná približne do konca 16. storočia. V stredovej časti výjavu a ďalej v pravej časti sa mladšia originálna malba nedochovala a tak bolo možné sledovať charakter vrstvy staršej. V spodnej časti steny boli ešte odhalené nápisy červenohnedou linkou.

Najmladšiu premalbu celého kostola tvoril plošný spráškovaný hlinkový náter z konca 19. storočia. Prachové depozity usadené na stene zdôrazňovali nerovnosti stredovekej omietky. Prechody medzi jednotlivými dennými dielmi jadrovej omietky vytvárali horizontálne pásy. Tieto nerovnosti steny zdôrazňovalo bočné razantné osvetlenie. Podľa týchto horizontálnych pásov možno predpokladať výskum pôvodného lešenia použitého počas výmalby. Taktiež bolo touto technikou dobre vypozerovať už predtým opadané druhotné

vápenné nátery, ktoré predošle spomínaný hlinkový náter zakamufloval.

Už pri sondáži bolo jasné, že originálna vrstva maľby nesie viacero poškodení, či defektov, prípadne kompletne chýbajúcich partií (spomínaná odhalená časť staršej vrstvy z konca 16. storočia). Najviac hĺbkových defektov sa nachádza vo dvoch horizontálnych líniiach, vo vrchnej a strednej časti lunety. Tieto miesta s rôznymi hĺbkami, pravdepodobne po konštrukčných prvkoch, boli pred premaľbou vytmelené. Tmely obsahovali aj kusy triesok. Taktiež plochu narúšali vertikálne praskliny. V 20. storočí boli nad náhrobkami vykonané zásahy pre ukotvenie elektrického vedenia v horizontálnom páse pre osvetlenie spovedníc. V miestach ukotvení sa maľba nedochovala. Po odstránení ich sadrovej výplne bolo odhalené kamenné murivo.

V stene sa ešte nachádzali rôzne plomby, skoby (stopy po závesnom obraze), tmely a otvory, vzniknuté neskoršími zásahmi do steny kostola. V spodnej časti steny sú vsadené 4 reliéfne opukové náhrobky lemované textom po obvode. Vyobrazujú erby a zosnulé deti rytierskeho rodu Fitzumov, Magdalénu staršiu (úmrtie 1559), Magdalénu mladšiu (1566) ich brata Juraja (1566) a brata Henricha (?). Náhrobky boli od roku 1682 skryté za spovednicami a sú dobre zachované. S náhrobkami súvisí aj text v odhalenej maliarskej vrstve nad nimi. V priebehu odkryvu sa odhaľovalo rozsiahle zaplesnenie pôvodnej maľby (viz grafické znázornenie).

5b) Technika maľby

Technika maľby sa zhoduje so zbytkom výmaľby celého kostola z rovnakého časového obdobia. Nástená maľba je tvorená technikou secco, čo znamená maľovaná pigmentami pojenými vápenným mliekom (laboratórny prieskum odhalil aj malé množstvo olejového pojiva v niektorých vzorkoch) na suchú omietku opatrenú jemným vápenným štukom a bielym vápenným náterom.

Plán maľby bol pravdepodobne rozvrhnutý štetcovou podkresbou na biely podklad vápenného náteru. Maľba je pomerne jednouchá, maľovaná v jednom až dvoch korkoch s použitím lokálnych plošne položených tónov, tmavšie odtiene pre zvýraznenie kontúr a modeláciu tieňov a svetlejších odtieňov pre nasadenie svetiel jemnejšími jasnými ťahmi štetca. Použité pigmenty odpovedajú bežne dobovo používaným pigmentom barokového obdobia v technike nástennej maľby. Farebná škála je teda dosť obmedzená, dominujú červenohnedé teplé tóny (hlavne kontúry postáv a vlasy), dopodporené lokálnou uhľovou alebo železitou čiernou. Okrová svetlá farba pozadia v hornej časti výjavu so šedými mračnami a kontrast červených (železité červené a rumelka) a zelenej (mednatá zeleň, zrejme malachit) v strednej časti výjavu s peklom.

Monochrómne dekoratívne rámovanie výjavu ze spodnej strany je maľované v šedej škále jednoduchými ťahmi širšieho štetca se svetlými akcentami jasnejšou vápennou bielou.

Staršia verzia Posledného súdu má zaujímavú lineárnu podkresbu, prevedená tenkými štetcami, v presných jasných líniiach. Spodná vrstva zobrazuje menšie figúry, z ktorých najmenší sú pre nástennú maľbu na tak veľkej ploche pomerne neobvyklé. Postavy sú plošné, bez tieňovania. Objavujú sa tu čerti, ktorí sú oproti ostatným figúram pojednaní farebne hnedo-červeným pigmentom, ďalej ľudské duše a anjeli sú len v červených a miestami v zelených obrysoch. V stredovej časti, kde je odhalená spodná vrstva, možno rozoznať výjav vstávania mŕtvych z hrobov a čertov ťahajúcich ľudské duše do pekla. Súčasť výjavu sú architektonické prvky a zaujímavé detaily nástrojov, rebríkov a pod.

5c) Vyhodnotenie laboratórneho prieskumu

Z celej steny bolo pri odkryve druhotných vrstiev odobratých celkovo 11 vzorkov z rôznych farebných častí. Podklad maľby je vrstva vápennej omietky s kremenným pieskom, opatrená jemnou vápennou vrstvou. niekde vystavanou v jednej až v štyroch vrstvách, na povrchu ktorých sa nenašli povrchové nečistoty. Obdobná podkladová vrstva je v oboch vrstvách maľby (z konca 16. storočia a a maľby z roku 1614).

Medzi farebnou vrstvou staršej maliarskej vrstvy a mladším podkladom vrstvy ďalšej bola zistená vrstva povrchových nečistôt. Zo vzorkov sa ďalej zistilo, že na niektorých miestach bola farebná vrstva staršieho

Posledného Súdu „vmiešaná“ do podkladového náteru určeného pre novú výmalbu, takže pôvodná vrstva bola buď čiastočne poškodená alebo nebola dostatočne pojená.

Miestami sú vrstvy fragmentárne, v prípade podkladovej mladšej vrstvy v niektorých prípadoch došlo k jej skrakelovaniu, pričom nasledujúca vrstva s pigmentom do týchto krakel zatiekla (znamená, že podkladová vrstva miestami rozpraskala už pred vlastnou malbou. Zo vzorkov je takisto miestami vidieť rozsiahle napadnutie plesňami.

5d) Vyhodnotenie reštaurátorského prieskumu

Celkovo sa teda jedná o dva motívy Posledného súdu. Staršia vrstva vznikla medzi rokmi 1570 až 1614, je maľovaná technikou secco, s obmedzenou škálou pigmentov (primárne červených a zelených). Prieskum ukázal, že vrstva maľby súvisiaca s výmalbou z počiatku 17. storočia je väčšinou v relatívne dobrom stave, s lokálnymi poškodeniami v hornej a spodnej časti výjavu.

Horšie však na tom bol stredový úsek, zhruba v časti začínajúcej pod sférou a ďalej napravo s výjavmi pekla, kde pravdepodobne v dôsledku nesúdržnosti prevažne červených pigmentov staršej maliarskej vrstvy a podkladu vrstvy mladšej, došlo k opadaniu tejto vrstvy už pred ďalšími monochrómami vápennými nátermi a vrstva sa dochovala len v nerekonštruovateľných fragmentoch. Za to bolo ale možné sledovať charakter a časť výjavov vrstvy staršej.

Stenu bolo nutné zaistiť, vrstvy konsolidovať, zbaviť plesní, vytmeliť hĺbkové a drobné povrchové defekty a rozhodnúť ako pristúpiť k retuši, ktorá musela brať ohľad na fragmentárnosť dochovania a dve rovnako hodnotné vrstvy na sebe.

K tomuto rozhodnutiu došlo po konzultáciách s odbornými pracovníkmi NPÚ, pričom sa rozhodlo o postupnom snímaní druhotných vrstiev súvisiacich s výmalbou kostola z počiatku 17. storočia a následnom vizuálnom scelení degradovaných častí maľby retušou, či prípadnou rekonštrukciou tak, aby sa zlepšila čitateľnosť výjavu i pre návštevníkov stále funkčného sakrálneho priestoru.

6. Metodika prieskumu

Fotografická dokumentácia:	digitálna zrkadlovka Nikon D3200 v priebehu
Grafické programy:	digitálna zrkadlovka Canon 6D mark II pre zábery celkov
Tisk:	Adobe Illustrator, Adobe Indesign, Adobe Photoshop
	farebná obojstranná tlač

7. Návrh na reštaurovanie

1. Vstupná a priebežná fotodokumentácia
2. Stratigrafická sondáž
3. Odkryv postupným rozširovaním sondáže
4. Priebežná konsolidácia
5. Odber vzorkov
6. Snímanie nečistôt a vápenných zákalov
7. Ošetrovanie proti plesniam
8. Fixácia
9. Tmelenie defektov
10. Retuš
11. Finálna fixáž

8. Koncepcia reštaurátorského zásahu

Reštaurátorský zásah naväzuje svojím prevedením i koncepciou na predchádzajúce reštaurovanie v prostrednej a ľavej lunete bočnej lode i v presbytériu, pričom zohľadňuje unikátnu situáciu dvoch výjavov. Zámerom reštaurovania je obnovenie výmalby celého kostola, ktorú je možné datovať do roku 1614. Po vyhodnotení stupňa dochovania po odkryve výjavu Posledného Súdu bude posúdená miera retuše a prípadných rekonštrukcií tak, aby bol výjav čitateľný a esteticky prijateľný i pre návštevníkov stále funkčného kostola, a to za rešpektovania historickej hodnoty diela a aspektu veku a patiny.

9. Postup reštaurovania

a) Vstupná fotodokumentácia

Reštaurátorský proces bol fotograficky dokumentovaný vo formáte JPEG a RAW po celú dobu reštaurátorského zásahu.

b) Stratigrafická sondáž

Nasledovala stratigrafická sondáž druhotných vápenných náterov. V rôznych oblastiach sa našlo 2-9 vrstiev premalieb.

c) Odkryv postupným rozširovaním sond

Rozširovaním sond sa postupne odkrývala maliarska vrstva v celom úseku lunety. Mechanické odkrývanie zahŕňalo prácu s reštaurátorským kladivkom a skalpelmi. V miestach, kde boli vrchné vrstvy pevne spojené s originálnou vrstvou, boli tieto vrstvy vlhčené a zmäkčované liehovou vodou.

d) Priebežná konsolidácia

V oblastiach, kde hrozilo odpadnutie maľby, bola použitá injekť a k upevňovaniu Hydrogrund (v koncentrácii 3-20%). V strednej pasáži výjavu se mladšia vrstva s maľbou nedochovala. Originálna vrstva nesúdržná s podkladom bola upevňovaná cez poslednú druhotnú vrstvu.

e) Odber vzorkov

Z vybraných miest boli odobrané vzorky na analýzu pigmentov.

f) Snímanie nečistôt a vápenných zákalov, odstránenie tmelov a nepôvodných prvkov

Po odkryve boli vápenné zákalové dočisťované skleným vláknom v silnejšej vrstve, lokálne i 2% roztokom uhlíčanu amonného. V spodnej bielej časti čistenie prebehlo AB pastou. Nečistoty Wishab hubami suchou cestou. Sadrové výplne konzol vedenia a iné nevhodné druhotné tmely boli odstránené mechanicky kladivkom a skalpelom. Obdobne boli odstránené druhotné skoby a zvyšky konzol (použitá bola vrtáčka s malým vrtákom pre čo najšetrnejšiu manipuláciu a odstránenie spomínaných prvkov).

g) Ošetrovanie proti plesni

Spóry plesní boli odstránené pomocou destilovanej a octovej vody (v koncentrácii 5-10%) lokálne na bielych partiách na výkvet plesne i slabým roztokom peroxidu vodíka (1%) vatovými tampónmi. Plošne bola odplesnená roztokom Ajatinu. Následne preventívne ošetrovanie proti plesniam bolo vykonané dezinfekčným prípravkom Pulvispray SF.

h) Hĺbková konsolidácia

Problematické miesta a hĺbkové defekty, kde bola omietka poškodená prípadne až na jadrovú omietku

boli lokálne spevnené prípravkom Remmers KSE 300. Dutiny a praskliny boli hĺbkovo injektované Leda-nom D2.

i) Celoplošná konsolidácia

Celoplošná fixácia farebnej vrstvy po odkrytí bola vykonaná postrekom Hydrogrundu 750 v koncentrácii 3%.

j) Tmelenie defektov

Nasledovalo zatmelenie najhlbších defektov hrubým vápenným tmelom v pomere jeden diel vápna na 3 diely piesku, s prídavkom úlomkov tehliel, v hrúbke takej, aby sa predišlo praskaniu tmelu. V ďalšom kroku boli použité tmely s jemnejším preosiatym pieskom, na záver potom tenučká vrstva tmelu z vápna a mramorovej múčky (1:1) a trochu piesku (lokálne odpovedajúc štruktúre okolo miesta defektu), pre dorovanie defektu s povrchom maliarskej vrstvy.

Nasledovala technologická pauza pre dozretie tmelov.

k) Retuš

V prvej fázi retuše boli zapojené tmelené defekty plošne, lokálnymi tónmi. Následne boli napodobivou retušou scelené defekty v maliarskej vrstve tak, že bolo nutno určovať mieru podporenia tej alebo onej vrstvy v závislosti na miestach lokálne, ale hlavne s ohľadom na celok a jeho čitateľnosť pre diváka.

K retuši boli použité kvalitné pigmenty pojené 4% roztokom Primalu AC35.

10. Vyhodnotenie stavu po odkryve (pred tmelením a retušou)

V prípade mladšej vrstvy Posledného súdu dominujú tri figúry, rozmerovo najväčšie z celého výjavu - Kristus, Panna Mária a Ján Krstiteľ. Nad nimi sú v oblasti oblakov dve menšie figúry anjelov. Pod Kristom na oblaku je rada dvanástich menších kľáčiacich figúr. V strednej časti výjavu pod radou dvanástich, sú štyri väčšie postavy v horšom stave dochovania - démon bodajúci vidly do hriešnika, mních v kapucni a diabol s vidlami. Po oboch stranách sú v rovnakej úrovni menšie figúry. Na ľavej strane je skupina figúr ľudských duší a dvaja anjeli. Na pravej strane vedľa diabla je skupina ľudských duší a čertov a tlama Leviatana. Spodná hranica scény je zakončená barokovými volútami, pod ktorými presvitajú erby rodov Fitzumov zo spodnej vrstvy.

V hornej časti je možno vo fragmentoch vysledovať výjavy staršej vrstvy maľby, a to kľáčiace postavy po oboch stranách, v ľavej časti anjeli s nástrojmi umučenia a anjeli s trumpetami. Stredná časť je viac čitateľná, je vidieť zástup ľudí s anjelmi na ľavej strane, na pravej čerti, peklo s časťou hlavy Leviatana, väčšina pozadia je vyplnená mŕtvymi vstávajúcimi z hrobu.

Pod výjavom sa nachádza predelový pás s textom, pod ktorým sú vyobrazené kľáčiace postavy z rodu Fitzumov, ktorých mená sú zaznamenané pod každou postavou a pri nohách majú rodové erby. V tejto časti sa takisto nachádza výjav Ukrižovania, ku ktorému tieto postavy smerujú.

Úplne dole sú po stranách v blokoch napísané modlitby. Text nieje úplne čitateľný, miestami len presvitá cez vrchnú vrstvu maľby, ale jeho objasneniu dopomohol snímok z IR reflektografie a zkompletoval ho Mgr. Lukáš Gavenda. Rekonštrukcie viditeľných častí staršej vrstvy boli zakreslené na fólie, potom vyfotené a prevedené do grafického zákresu (viz fotodokumentácia). Na pravo od náhrobkov je krátky dodatočný text, písaný neskôr rúdkou.

11. Vyhodnotenie stavu po reštaurovaní

Po trojtýždňovej technologickej pauze dozretia tmelov sa pristúpilo k retuši. Tá bola pojednaná pigmentami pojenými slabým roztokom Primalu AC35, v prípade bielych plôch vápnom s malou prímiesou pigmentu.

Spôsob akým sa samotná retuš odvíjala, závisel od miery dochovania dvoch vrstiev maľby, v oboch prípadoch jednajúcich sa o Posledný súd. Primárny zreteľ bol venovaný mladšej vrstve maľby a to predovšetkým v hornej časti výjavu, kde bola originálna maľba dobre dochovaná. Trochu iný prístup bol zvolený v strednej časti výjavu, kde bola mladšia vrstva výrazne poškodená a v značnej miere i odpadaná úplne, pričom tým bola sčasti odhalená vrstva staršia.

Vzhľadom na situáciu oboch malieb, tu bola retuš vykonaná striedmo a individuálne podľa miery dochovania oboch vrstiev, s ohľadom na to, aby bol výsledok čo možno najviac vizuálne zrozumiteľný a aby pritom nebola prekrytá staršia vrstva s výjavmi. Lepšie dochovaná mladšia vrstva bola retušou zjednotená. V ľavej časti výjavu boli potlačené stopy zanechané po výkvetoch plesne. Dobre zachovalé inkarnáty postáv Márie a Jána Krstiteľa boli jemne podporené retušou. Nedochovalé časti inkarnátov a krídla anjelov a postava Krista boli dorekonštruované.

V strednej časti steny bola staršia vrstva ponechaná odhalená, napríklad v miestach zástupu anjelov vedúcich duše do neba po ľavej strane steny a skupiny zatratených idúcich do pekiel po pravej strane. Pomerne celistvý výjav vstávania z hrobov zo staršej vrstvy bol podporený retušou a citlivým, veľmi lokalizovaným odstránením vápenného náteru mladšej vrstvy bez vlastnej maľby. Postava kľačiaceho mnícha v kapucni bola čiastočne dorekonštruovaná v obryse kutny a kapucne. Maľba sa nedochovala v miestach rúk mnícha, kde bola vykonaná rekonštrukcia. Postavy veľkých diablov s vidlami boli dochované vo fragmentoch, výsledovateľné pôvodné tvary boli čiastočne doretušované. Chýbajúce hlavy čertov napravo boli ponechané bez rekonštrukcie. V časť výjavu s hriešnikmi tlačенých do pekla - tlamy Leviatana, bol Leviatan z mladšej vrstvy podporený retušou defektov a čiastočnou rekonštrukciou lebečného hrbolu a plameňov sálajúcich z nozdier. Okrídlený diablo, vznášajúci sa nad ním boli mierne retušou podporení.

12. Použité materiály

Konsolidácia a injektáž:	Hydrogrund 750, 3% - 20%, destilovaná voda
Namäkčovanie a zmáčanie:	Ethanol (30%), destilovaná voda
Upevňovanie veľkých defektov:	Ledan D2
Hĺbková injektáž:	Remmers KSE 300
Dočisťovanie vápenných zákalov:	Uhličitan amonný (3%)
Snímanie nečistôt (z bielych plôch):	AB pasta (25 g Chelaton III, 60g Hydrogenuhličitan amonný, 60g Hydrogenuhličitan sodný, 10g gáfor v ethanole, karboxylmetylcelulosa, destilovaná voda)
Ošetrovanie proti biologickému napadnutiu:	destilovaná voda, octová voda v koncentrácii 5-10%, slabý roztok Ajatinu, Pulvispray SF, 1% roztok peroxidu vodíka
Tmelenie:	Vápenný tmel (vápno, piesok, mramorová múčka) hrubý tmel: 1 diel vápna, 3 diely piesku stredný tmel: 1 diel vápna, 2-3 diely piesku (jemného) jemný tmel: 1 diel vápna, 1 diel mramorovej múčky, piesok
Fixácia:	Postrek 2-3% Hydrogrundom
Retuš:	Pigment pojený 4% Primalom AC35

13. Použité nástroje

Odkryv:	reštaurátorské kladivká a skalpely
Injektáž:	ihly a injekčné striekačky
Dočisťovanie vápenných zákalov:	sklené vlákna
Snímanie nečistôt:	Wishab huby

14. Ikonografia

Námet Posledného súdu sa vo výtvarnom vyobrazení začal objavovať približne okolo roku 800, najčastejšie v stredovekej a renesančnej ikonografii, ktorá má svoj pôvod v Byzancii. Býva zobrazovaný na tympanónoch a západných stenách stredovekých chrámov. Idea posledného súdu spočíva v tom, že na konci dejín nastane „deň Pána“. Výjav podľa kresťanských predstáv zobrazuje Ježiša Krista, ktorý prichádza s veľkou mocou a slávou. Je zobrazovaný ako Maiestas Domini - tróniaci, žehnajúci Kristus s knihou života v ruke, rozdeľujúce duše po smrti na dobré a zlé.

V prípade vrchnej vrstvy z roku 1614, sedí Ježiš - sudca na oblúku z dúhy (symbol zmluvy) a žehná pravou rukou. V ľavej ruke ruke drží žezlo ako atribút kráľovskej vlády, keďže korunu na hlave nemá. Jeho nohy spočívajú na guľatom útvaru, predstavujúcim pravdepodobne Kosmos, či Zem (sféra). Zo strán je obklopený mečom a ľaliou (symboly trestu a milosti) a je sprevádzaný dvoma anjelmi. Neoddeliteľnou súčasťou Maiestas Domini býva tzv. Deésis (príhovor). Hlavnými príhovorcami u Boha sú Panna Mária, kľáčiaci po pravici a po ľavici Ján Krstiteľ. Okolie Jána Krstiteľa je sfarbené do červena, nad rukami je zrejmy kruhový svetlý tvar. Mohlo by ísť o apokalyptický „krvavý mesiac“.

Nižšie na oblakoch sú hierarchicky zostavené kľáčiace postavy ďalších svätých príhovorcov. Kristus je po oboch stranách obklopený apoštolmi alebo starozákonnými prorokmi, ktorí v ranne renesančnom poňatí bývajú usporiadaní do radov. Často je sprevádzaný evanjelistami - Markom, Matúšom, Lukášom a Jánom, alebo iba ich atribútmi. Po Kristovej pravici možno rozpoznať kráľa Dávida s harfou, rovnaká postava je vyobrazená na južnej stene presbytéria, obe figúry sú odeté do čierneho rúcha s hermelínovou kapucňou cez ramená a zdá sa, že aj tvar harfy by mohol byť totožný. Svätec po ľavej strane zodpovedá obrazovým popisom aj umiestnením najbližšie Kristovi postave sv. Petra. Ďalej nasledujú štyri mužské postavy (mohlo by ísť o apoštolov, evanjelistov, alebo tiež starozákonných prorokov, či ďalších svätcov). Na kraji kľáči postava s tonzúrou, mohlo by sa jednať o zástupcov františkánov (možno František z Asissi). Na protiaheľ strane je skupina svätíc držiace palmové ratolesti, prvý z nich je korunovaná, ďalšie majú trňovej vence.

V dolnej časti výjavu Posledného súdu je na ľavej strane (teda opäť po Kristovom pravici) zobrazená veľká svätožiara, ku ktorej smeruje dav spasených duší. Prichádzajúce duša sa vítajú s ostatnými a bozkávajú sa s krásnymi ženami. V popredí sú anjeli, ktorí ich obliekajú do rúch.

Napravo sú zatratení idúce do pekla. Pod Kristom je namaľovaná postava čierneho démona prepichúceho hriešnika vidlami. Napravo od dvojice je červená figúra (pravdepodobne Satan) a na ľavo zahalená postava s kapucňou. Postava Satana postrkuje hriešnikov do pekelných papule, kde sú mučení v pekelných plameňoch. Podoba pekla vychádza zo židovských či antických predstáv. Na stredovekých a tiež niektorých renesančných dieloch je vstup do pekla zobrazený ako roztvorený pekelný pažerák. Zdrojom je zmienka o morskej oblude - Leviatanovi z knihy Jób. „Jeho dych rozžeravia uhliá, z papule mu šľahá plameň.“ (Jób 41,13) Sem sú hriešnici zaťahovaní, vláčení za vlasy, popoháňaní vidlami alebo znášaní na chrbte okrídlených démonov.

Zdroje:

Nový zákon (Zj 20,12.13, Kor 5,10)

Starý zákon (Iz 24-47, Da 10-12)

ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Karolinum, Praha 2006, 1. vydanie.

15. Závěrečné odporúčania majiteľovi

Zachovanie kvality reštaurovaného diela vyžaduje dodržiavanie nasledujúcich odporúčaní: Nástenné maľby by mali byť v stálych klimatických podmienkach, bez prudkých výkyvov teploty a vlhkosti. Dielo nesmie byť vystavené priamemu slnečnému svetlu, a je vhodné eliminovať všetky zdroje UV žiarenia. Akúkoľvek údržbu a manipuláciu by mal vykonávať odborník alebo riadne vyškolená a kvalifikovaná osoba.

Reštaurátorskú správu vypracoval:

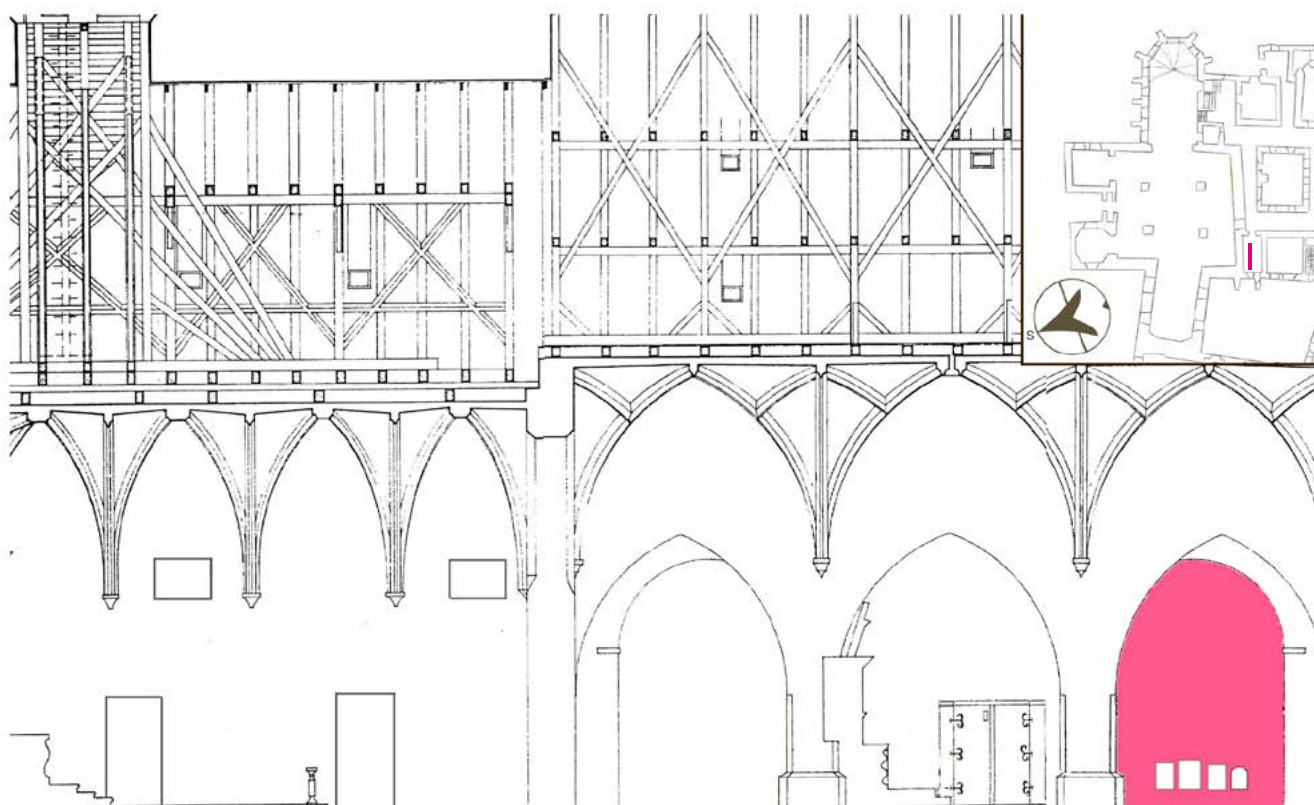
.....

V Prahe dňa 27.11.2018

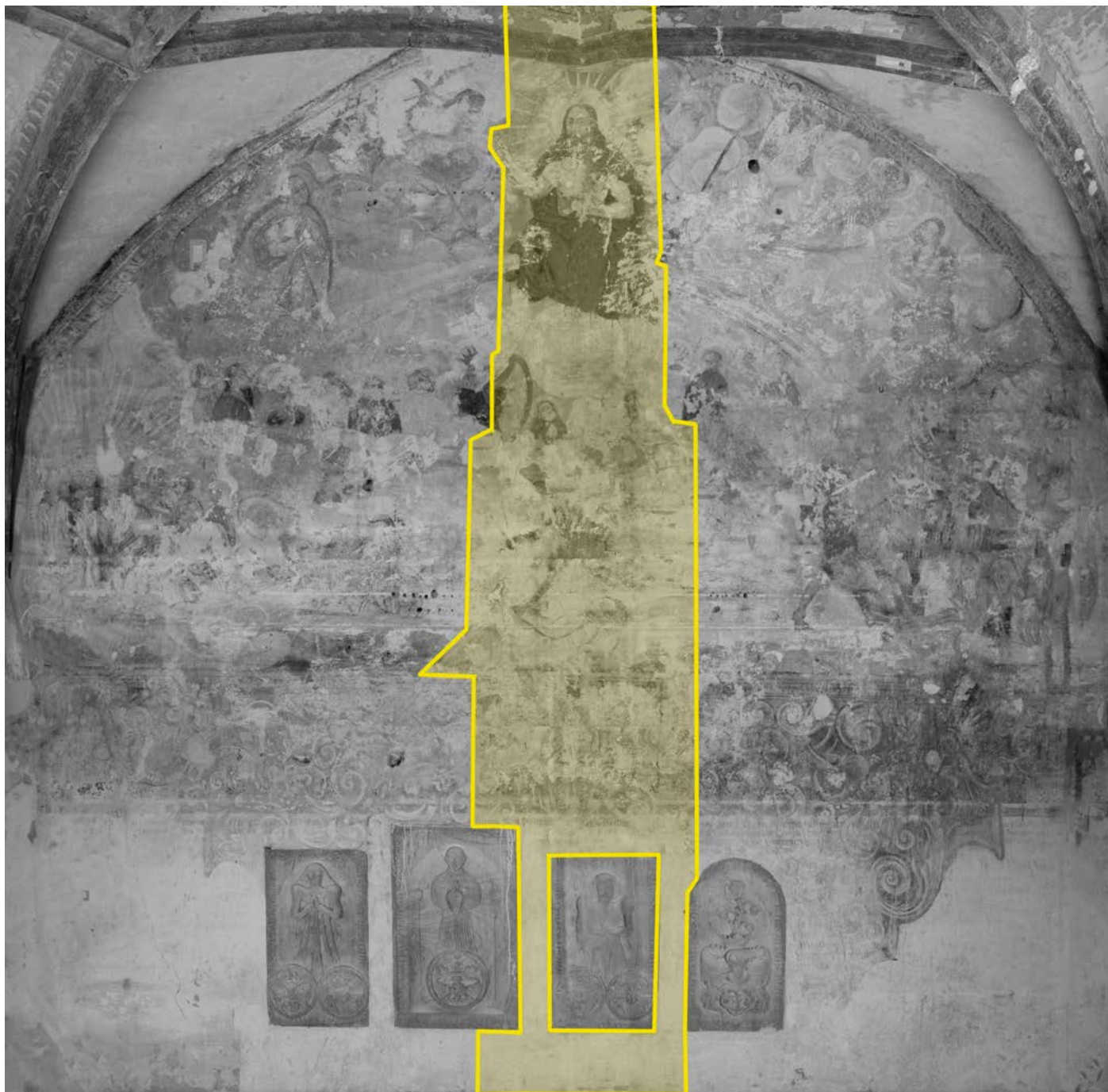
Pavol Sás

16. GRAFICKÉ ZNÁZORNENIA

ZAKRESLENIE REŠTAURÁTORSKÝCH PRÁC

Reštaurovaný úsek - pravá luneta južnej steny južnej bočnej lode

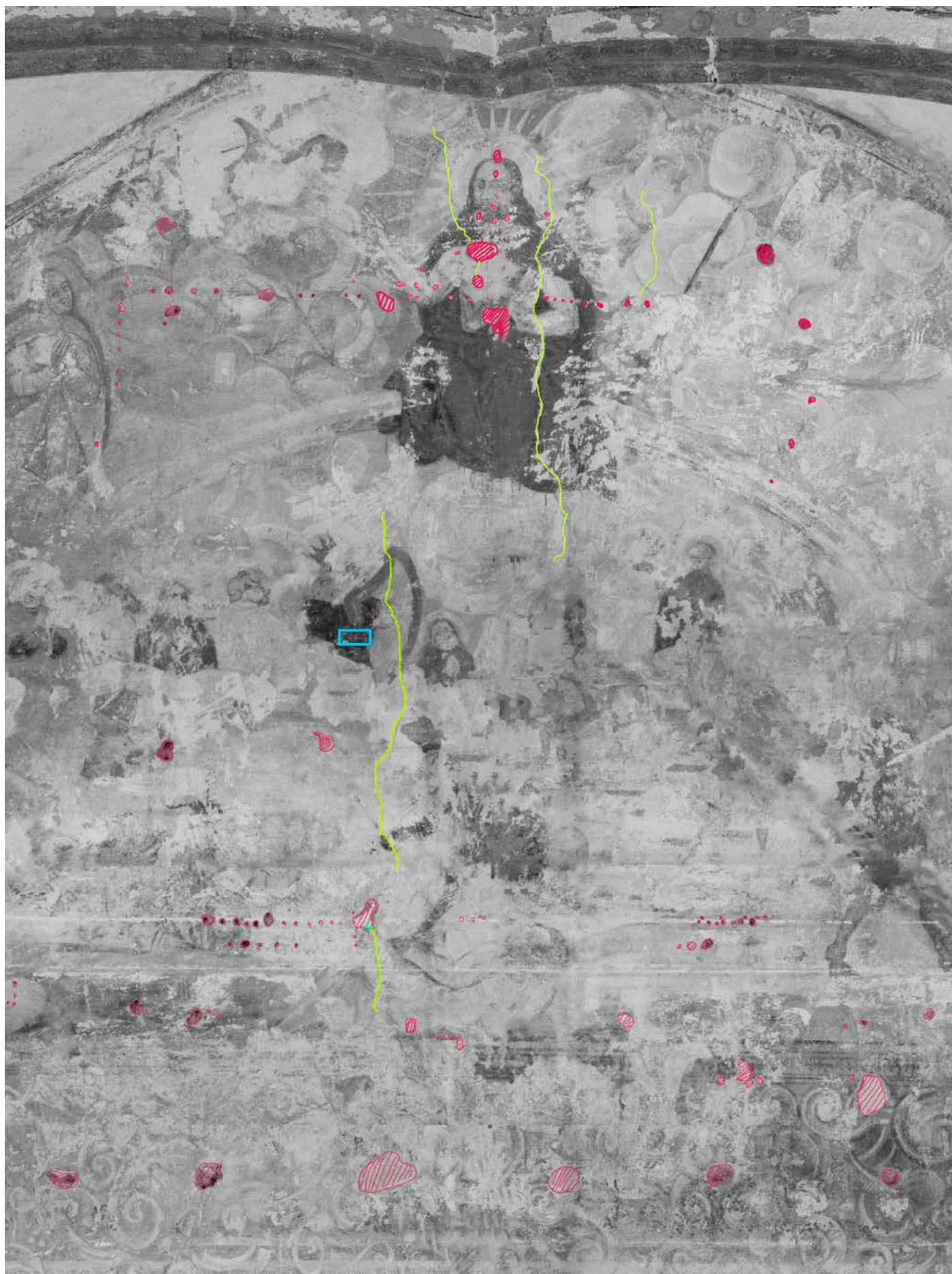

Grafické znázornenie reštaurovaného úseku

- Defekty
- Praskliny
- Sondy

Grafický zakres - defekty, praskliny a stratigrafická sondáž

Grafický zakres, detail - defekty, praskliny a stratigrafická sondáž

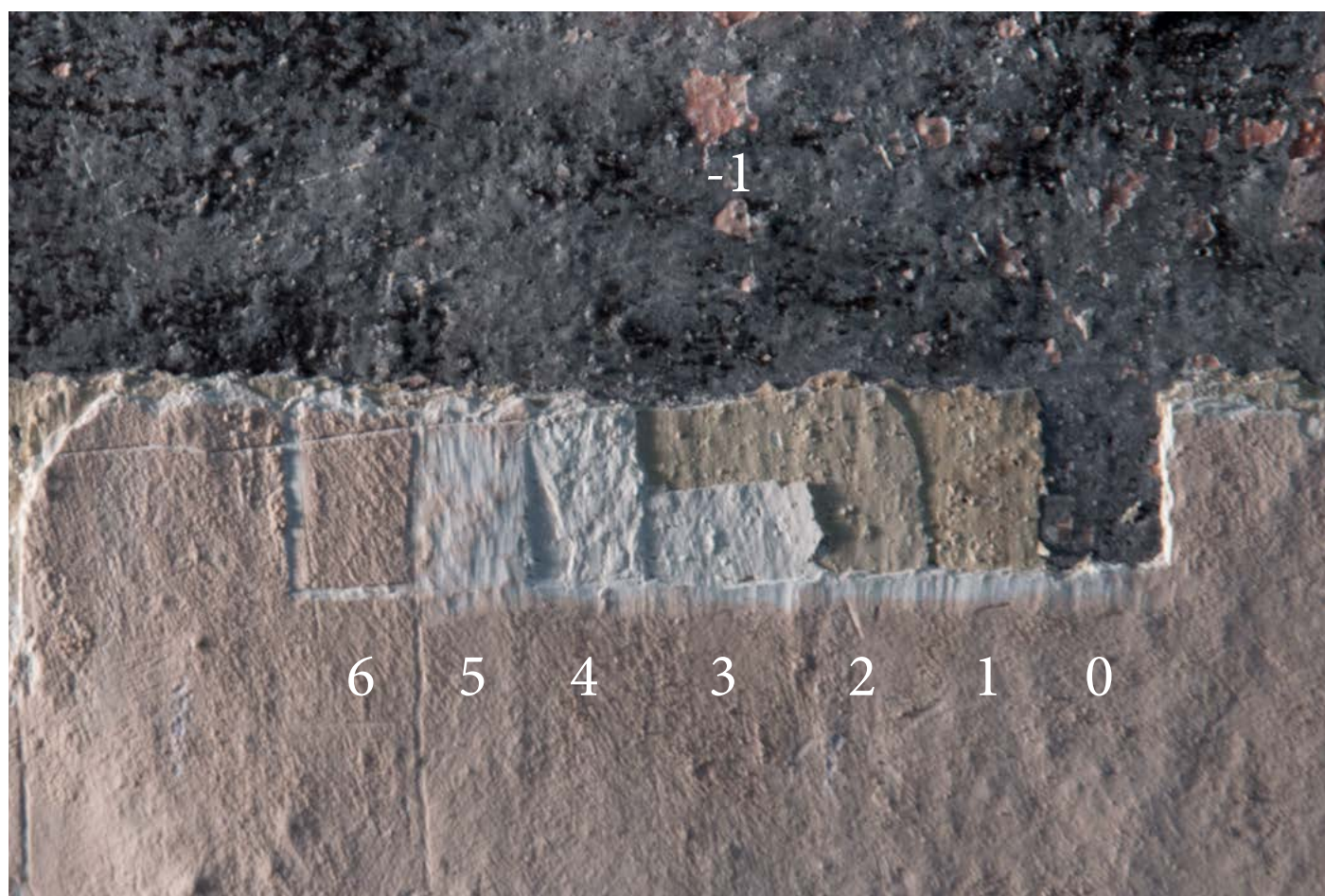
Stratigrafická sonda č.1 - 0 vrstva maľby z roku 1614, 1-6 druhotné vápenné nátery, 7 hlinkový náter z 19. storočia

Stratigrafická sonda č.2 - 0 vrstva maľby z roku 1614, 1-3 druhotné vápenné nátery, 4 hlinkový náter z 19. storočia

Stratigrafická sonda č.3 - 0 vrstva maľby z roku 1614, 1-6 druhotné vápenné nátery, 7 hlinkový náter z 19. storočia

Stratigrafická sonda č.4 - 0 vrstva maľby z roku 1614, 1-5 druhotné vápenné nátery, 6 hlinkový náter z 19. storočia, vrstva -1 fragmenty staršej výmaľby výjavu Posledného Súdu

Grafický zákres - problematický úsek, kde nesúdržnosť vrstiev pôsobila nedochovanie časti mladšej maľby výjavu

Grafický zakres - zaplesnenie

17. FOTODOKUMENTÁCIA

Stav pred reštaurovaním

Luneta - sondáž z predošlého prieskumu, stav pred reštaurovaním (pred mojím zásahom)

Nástenné náhrobky

Náhrobky pod stenou s výjavom

Stav v priebehu sondáže, VIS (rozptýlené denné osvetlenie)
horná a stredná časť

Rozširovanie sondáže - horná časť výjavu VIS

Postupné rozširovanie sondáže - stredná časť výjavu VIS

Snímanie postupným rozširovaním sond - mechanické snímanie, razantné bočné osvetlenie detail s razantným osvetlením, kde možno sledovať nerovnosti vo vrstvách omietky

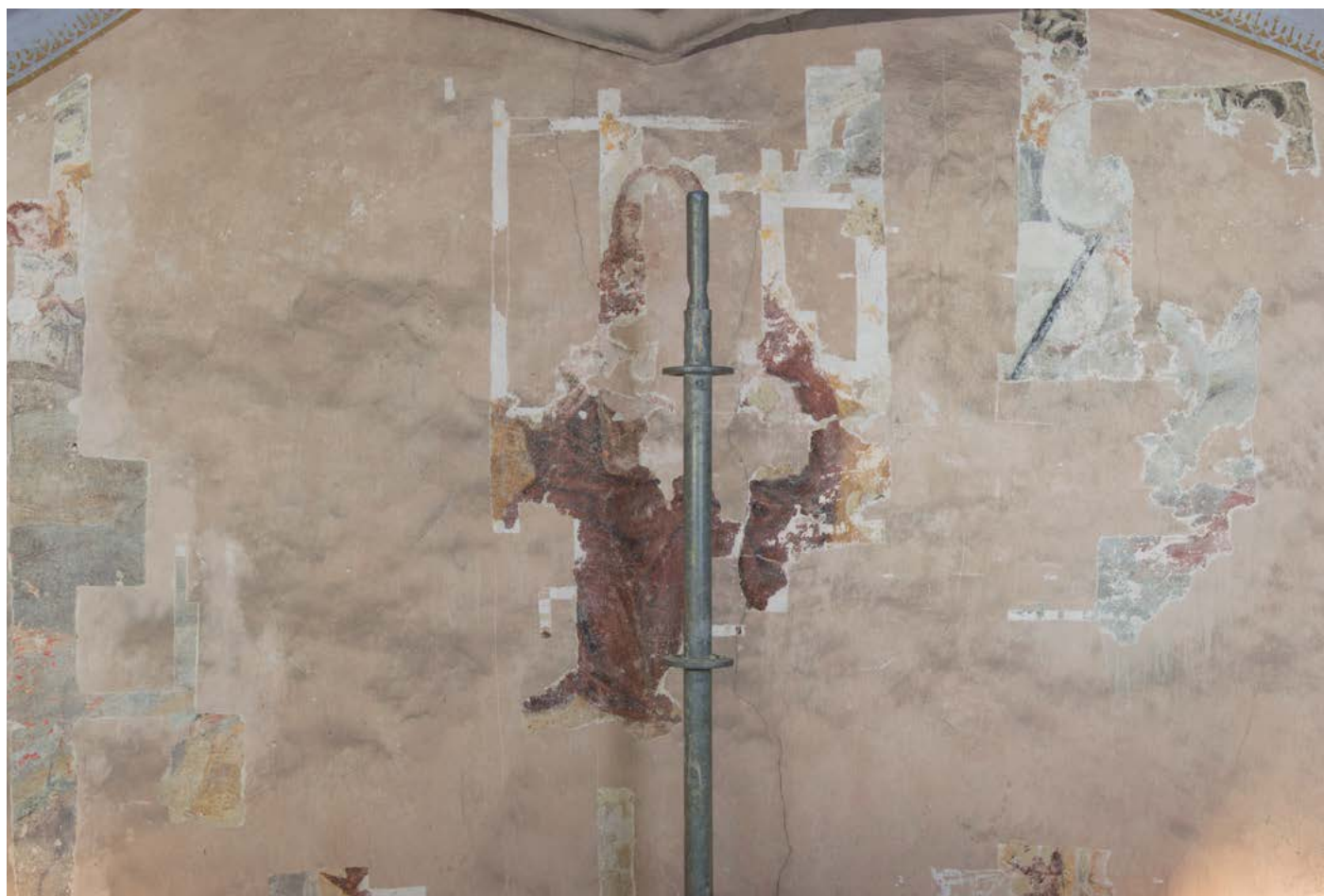
Snímanie postupným rozširovaním sond -VIS mechanické snímanie, VIS

Snímanie postupným rozširovaním sond - mechanické snímanie, razantné bočné osvetlenie

Snímanie postupným rozširovaním sond - mechanické snímanie, VIS
telo Krista odté v červenom plášti

Postupný odkryv - horná časť výjavu VIS - postava Krista

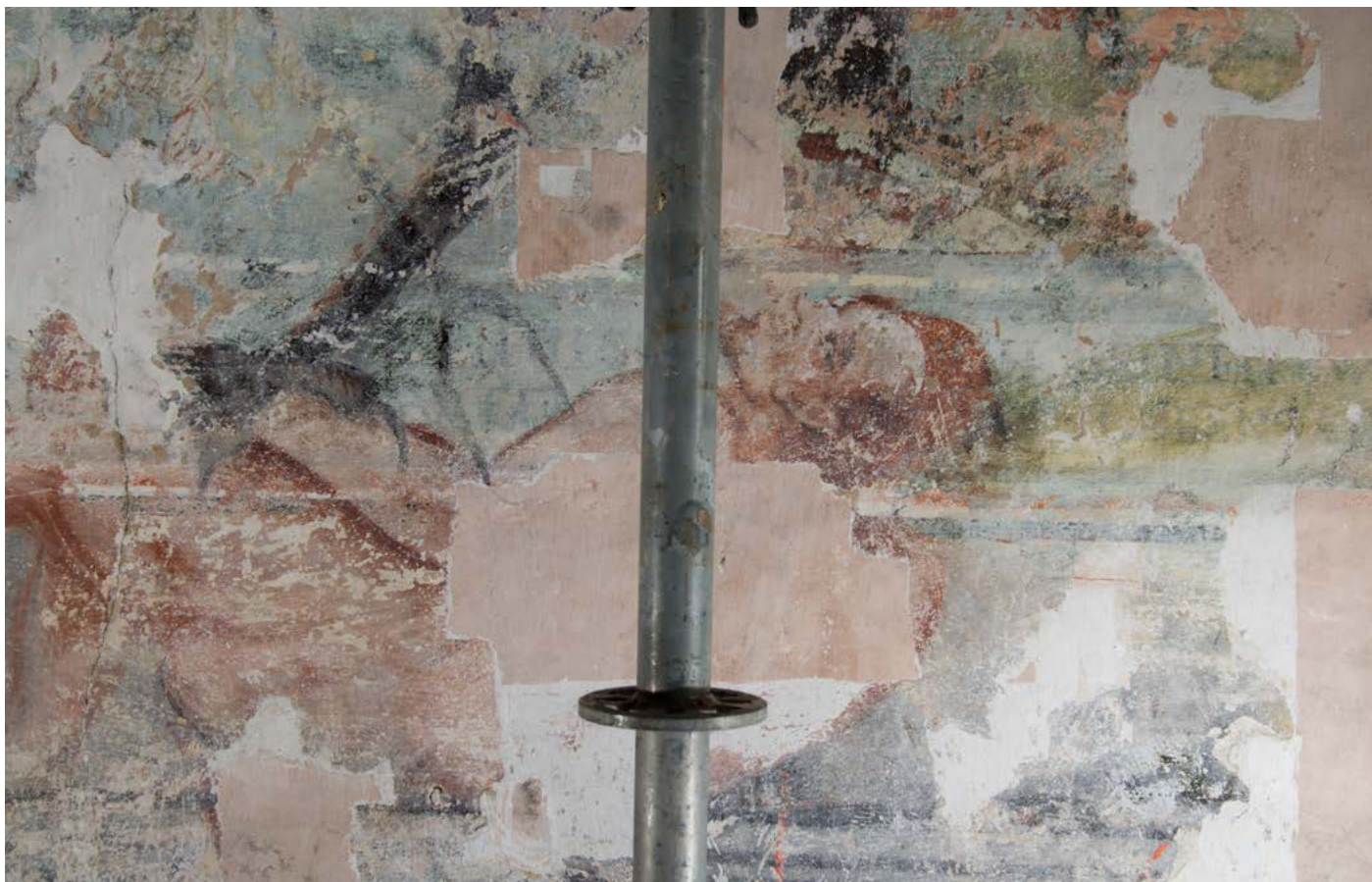
Postupný odkryv - stredná časť výjavu VIS - črtajúca sa silueta čerta s vidlami

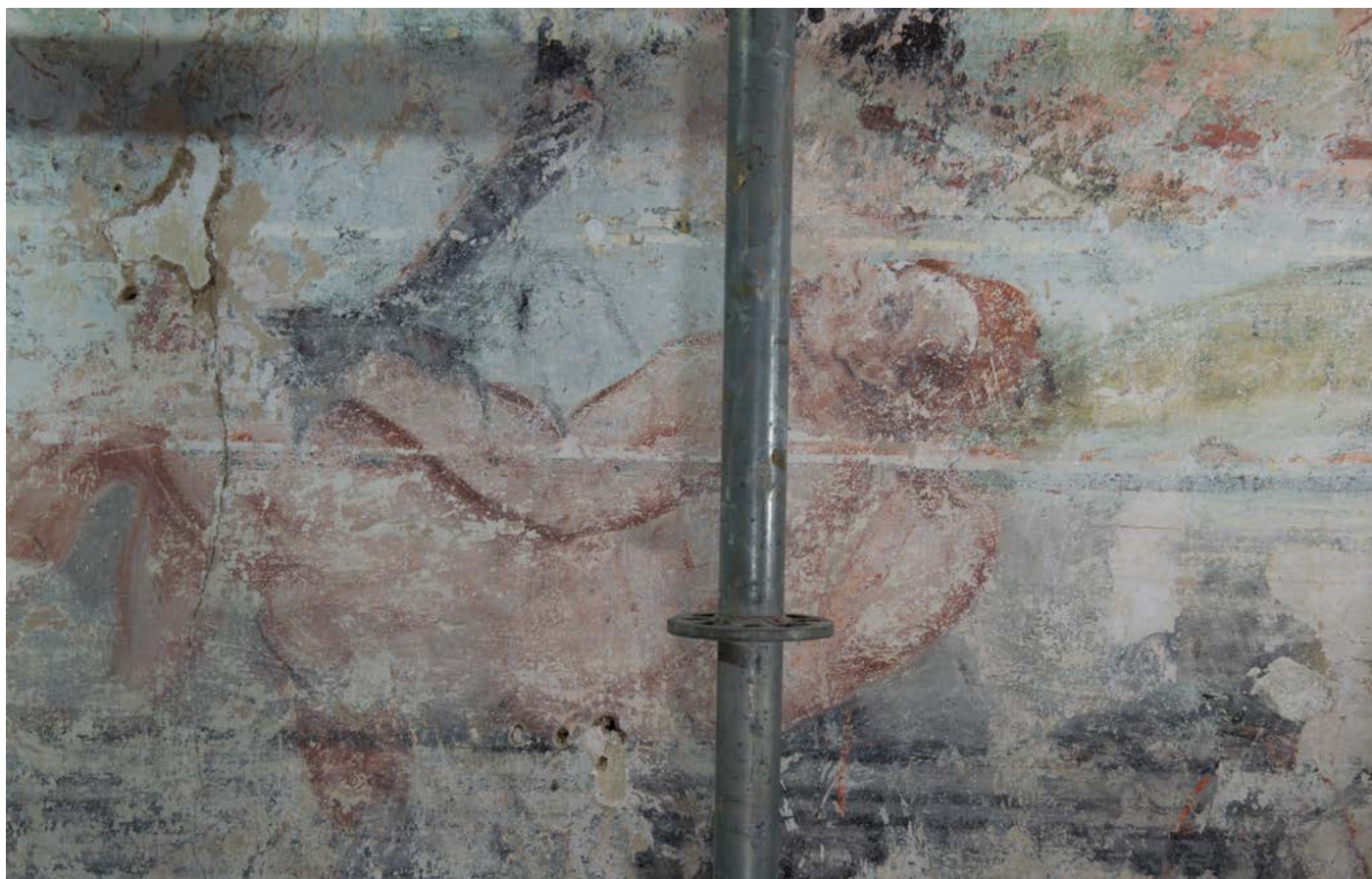
Snímanie na poslednú vápennú vrstvu, detail vlhčenia liehovou vodou (ako dôkaz fragmentálneho dochovania vrstvy maľby pod tým - možno vidieť biele miesta s chýbajúcimi fragmentami maľby - odev Krista)

Snímanie na poslednú vápennú vrstvu, detail vlhčenia liehovou vodou (ako dôkaz fragmentálneho dochovania vrstvy maľby pod tým - tu možno vidieť, že pod posl. váp. vrstvou chýba časť maľby z roku 1614 - biela s červenými linkami)

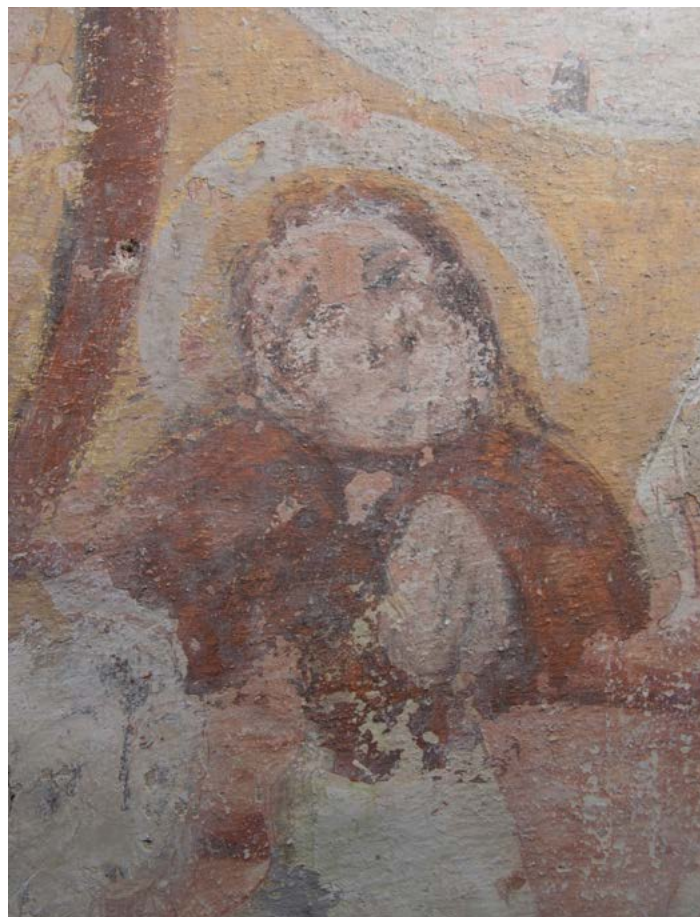
Postupné snímanie, detail, VIS (časť v zábere bola kvôli lepšiemu vnímaniu zvlhčená popraškom liehovej vody; postava hriešnika, ktorého prebodáva čert s vidlami

Stav po odkryve, detail

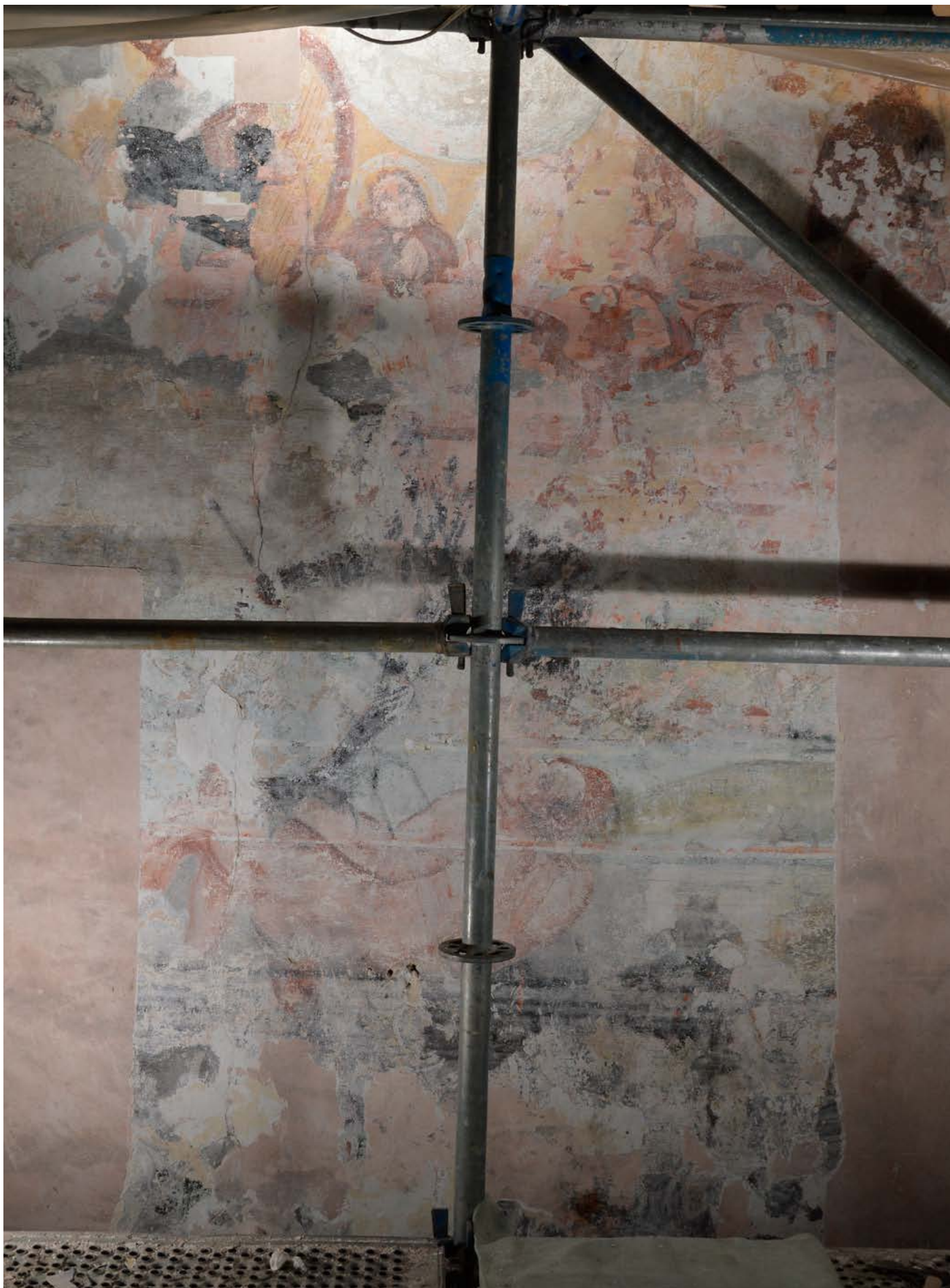
Snímanie postupným rozširovaním sond - VIS
spodná časť výjavu - časť dekoru s textom a v spodnej časti nápis rudkou

Stav v priebehu snímania a po - VIS; jedna zo zástupu kľačiacich postáv
v miestach defektov sa pristupovalo lokalizovane tak, že sa najprv uvoľnená vrstva upevnila a postupne sa
snímalo smerom k centru defektu tak, aby sa predošlo ďalšej strate originálnej vrstvy

Stav v priebehu odkryvu, VIS, spodná časť výjavu

Stav v priebehu odkryvu, VIS, stredná časť výjavu

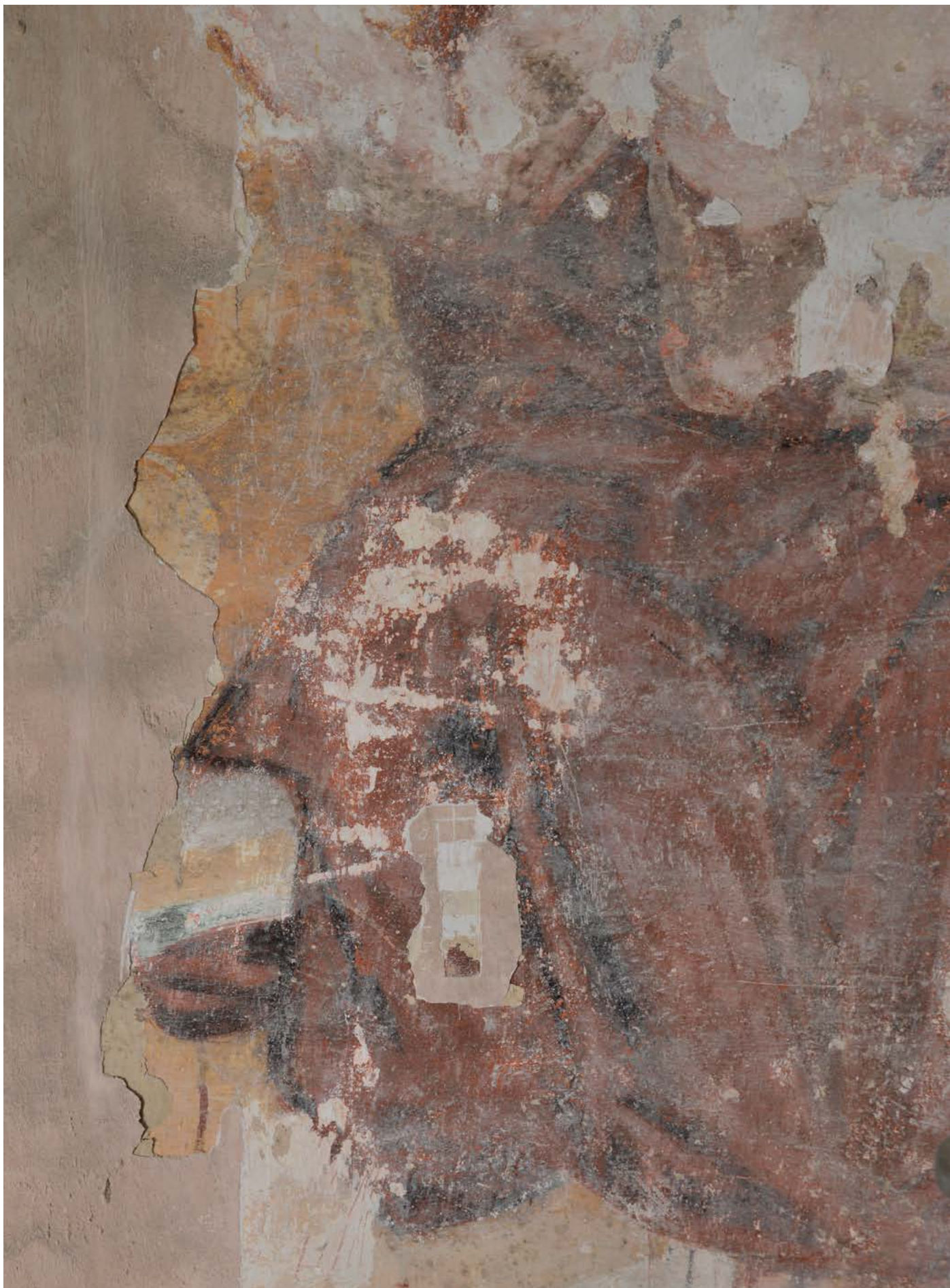
Postupné snímanie, VIS, postava Krista
pokrem niekoľkých fragmentálnych defektov a durhotných tmelov možno vidieť i zaplesnenie v pravej časti

Postupné snímanie, VIS, detail, hlava Krista
druhotné tmely v inkarnáte

Stav v priebehu odkryvu, VIS, detail, hlava Krista s plášťom
druhotné tmely v inkarnáte, fragmentálne dochovaná maľba a prasklina v murive

Stav v priebehu odkryvu, VIS, telo Krista
patrný silný vápenný zákal v celej ploche malby

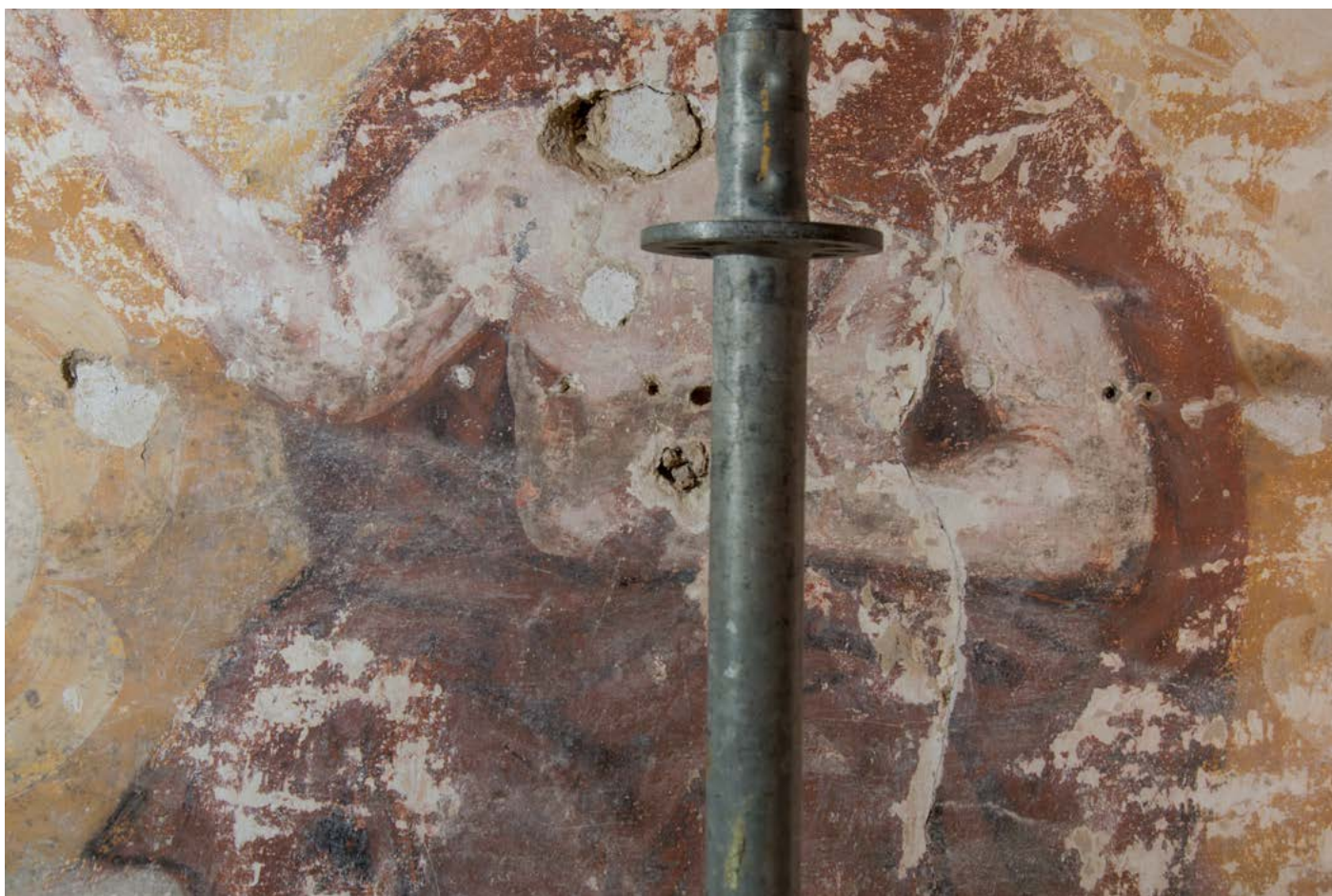
Stav v priebehu odkryvu, detail defektov, VIS, telo Krista
druhotné tmely boli odstránené, väčšie kusy muria boli upevnené Ledanom a neskôr dotmelené

Detaily po odstránení druhotných tmelov, VIS, detail, hlava Krista
tmely obsahovali kúsky tehly, drevo i plsť

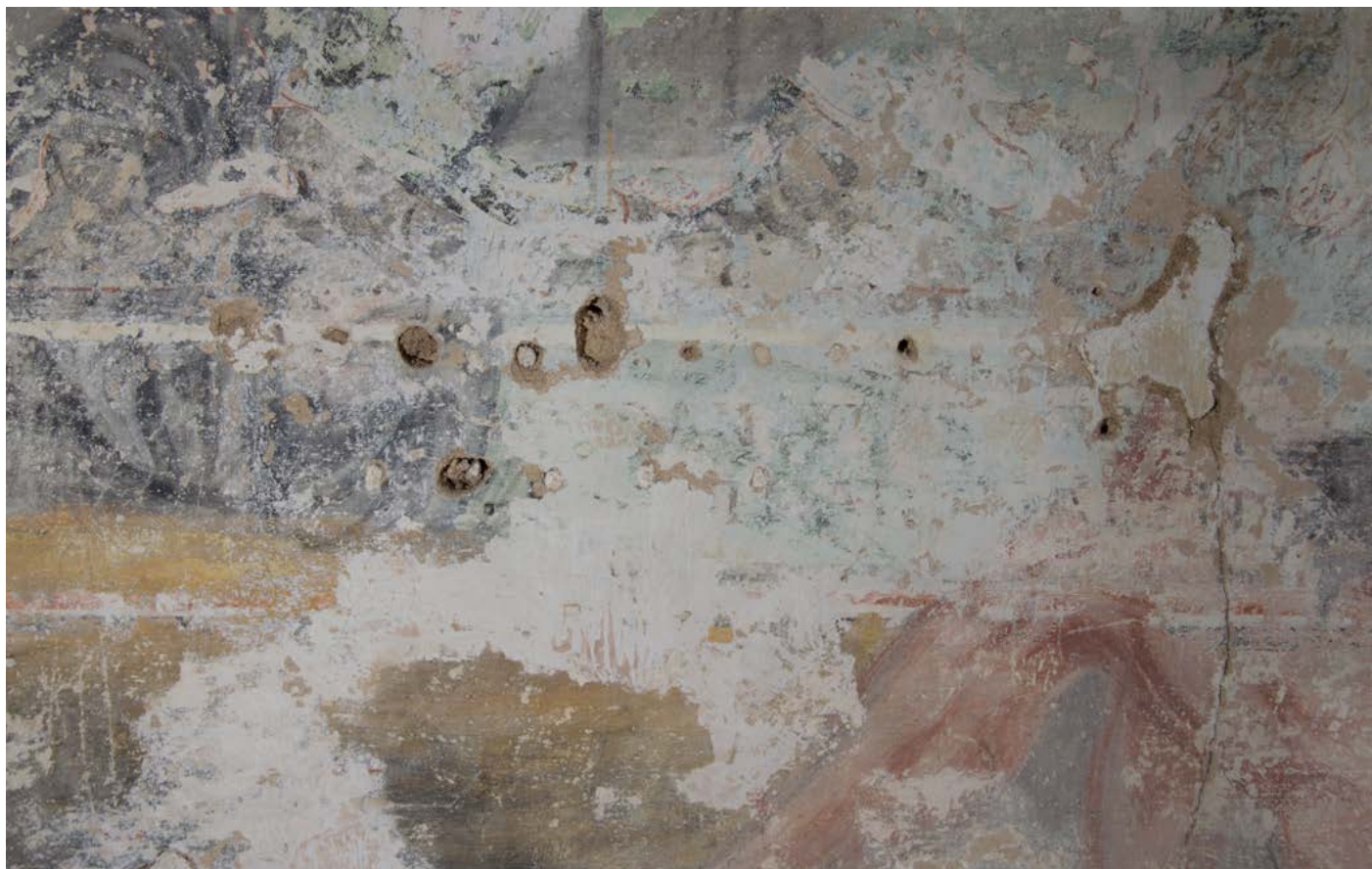
Stav v priebehu odkryvu, VIS, pohľad
po odstránení narušenej časti druhotného tmelu,

Postupné snímanie vápenného zákalu z malby pomocou skelného vlákna a lokálnej aplikácie slabého roztoku uhličitanu amonného, detail

Porovnanie stavu s a bez zákalu

Stav po odkryve, VIS

Detail defektov po odstránení druhotných tmelov v strednej časti malby - v horizontálnej línii

Detail defektov v miestach kde boli osadené konzoly pre elektrické vedenie, VIS
postupné odstránenie druhotnej sádrovo dreveno keramickej výplne

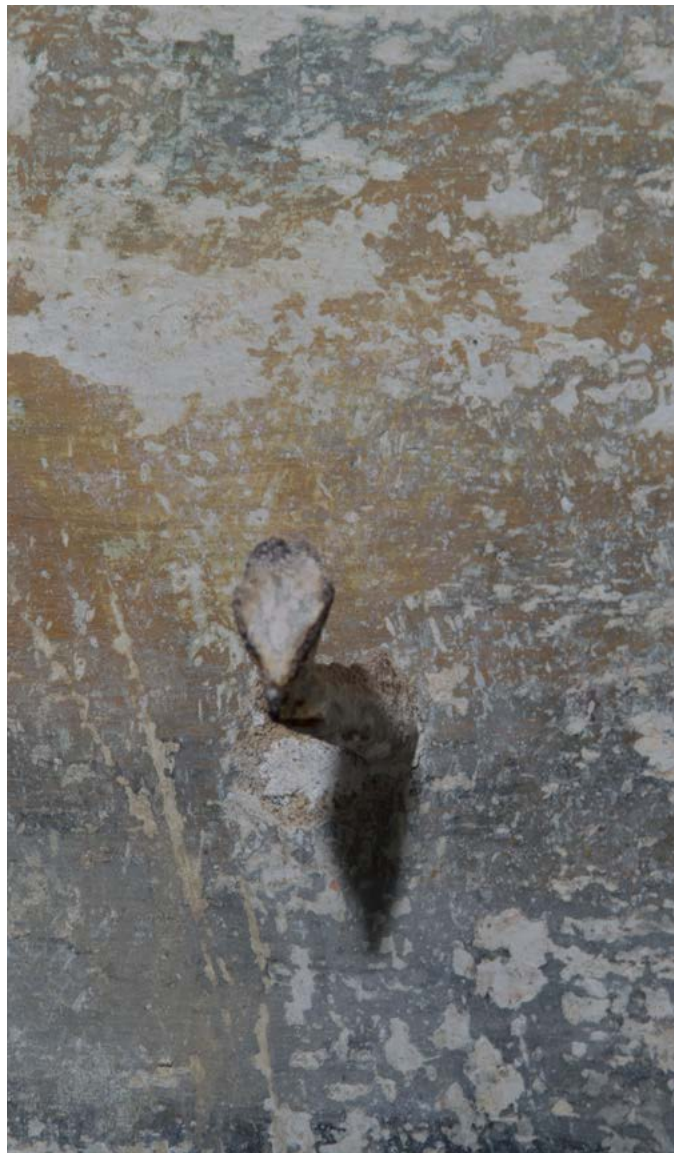
Stav po odkrytí, VIS

detail defektov v spodnej časti malby v dekore, nad náhrobkami, (po konzolách elektrického vedenia)

Stav po odkryve, VIS

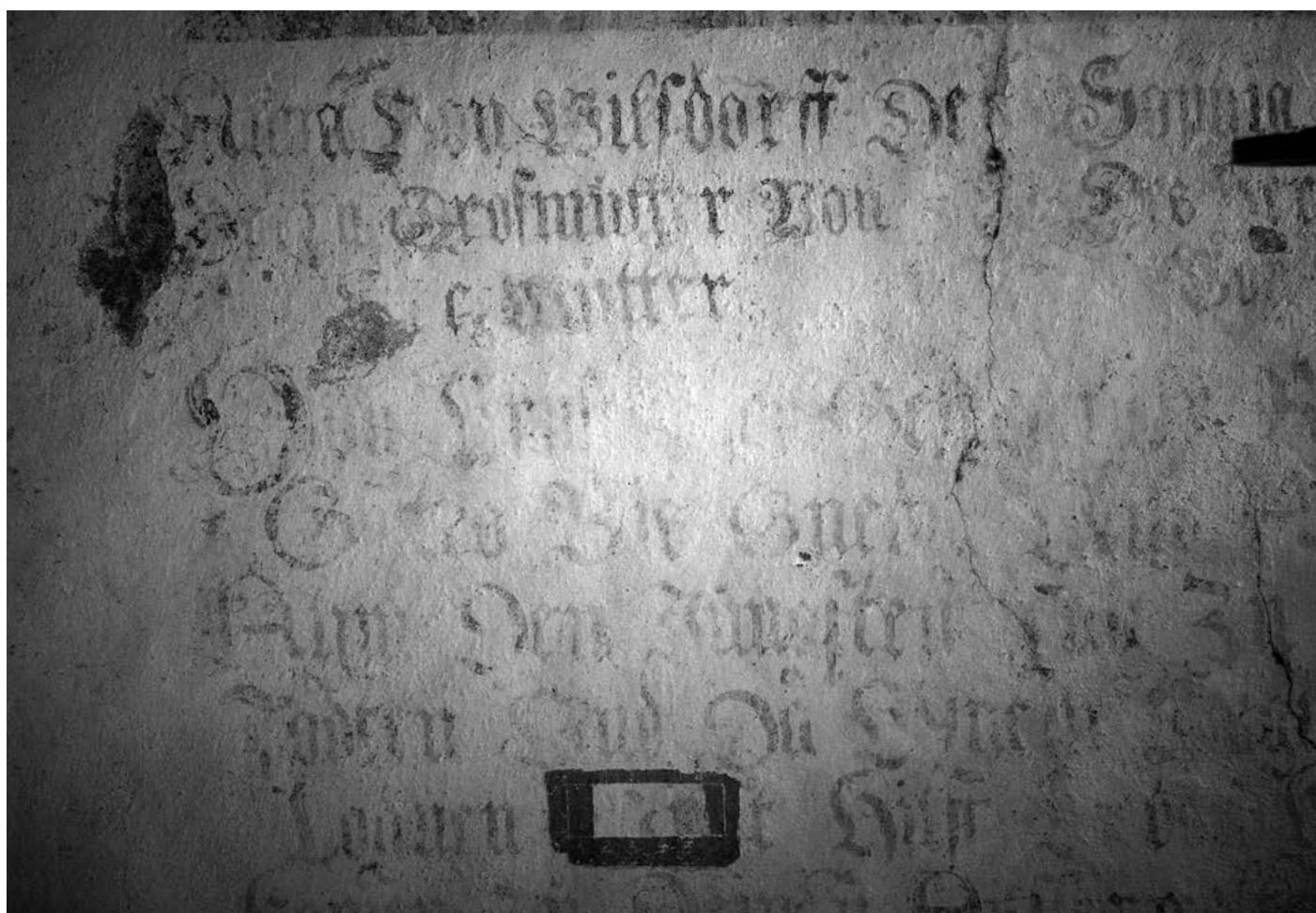
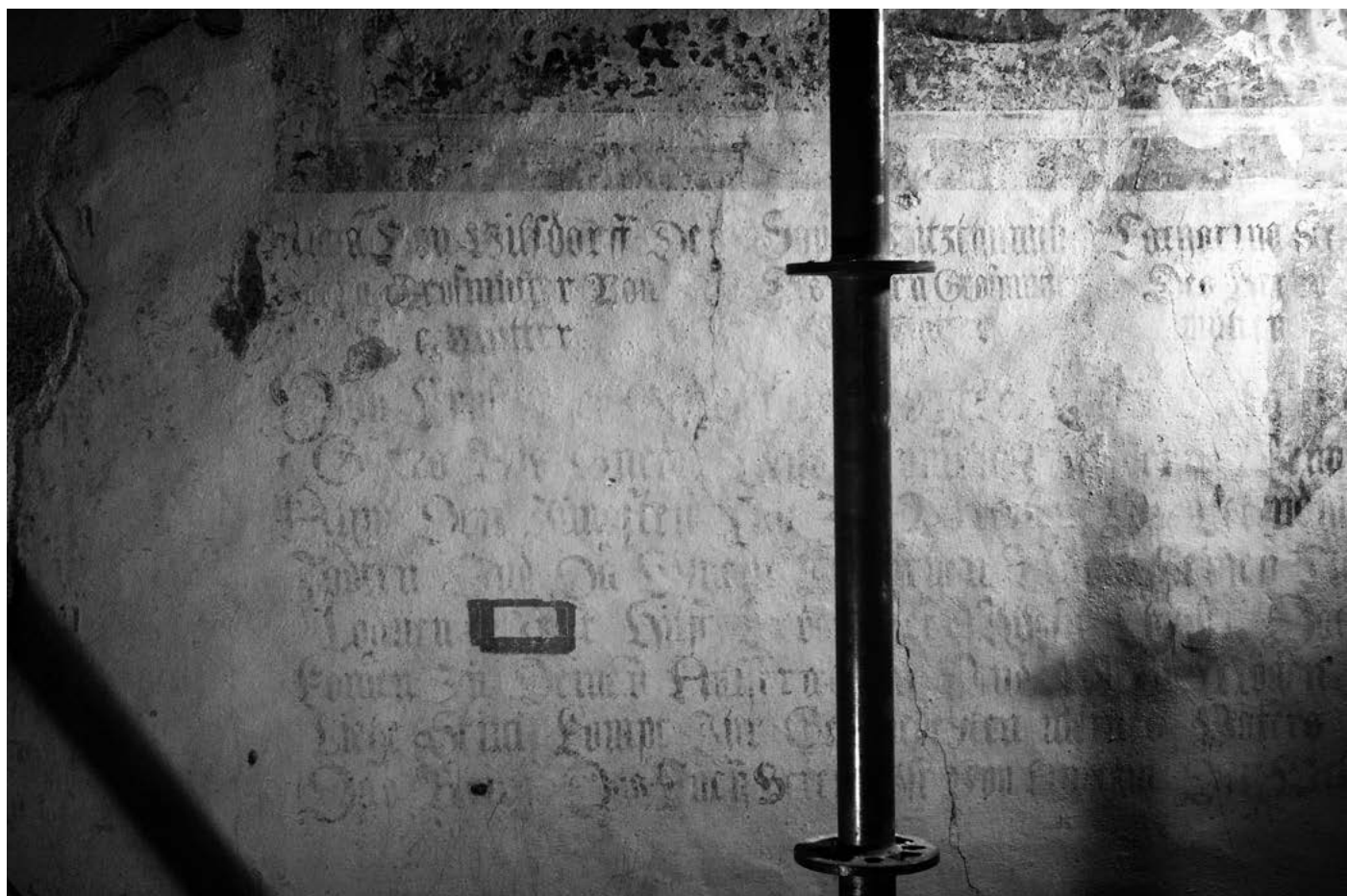
Detail statickej trhliny v pravej časti lunety

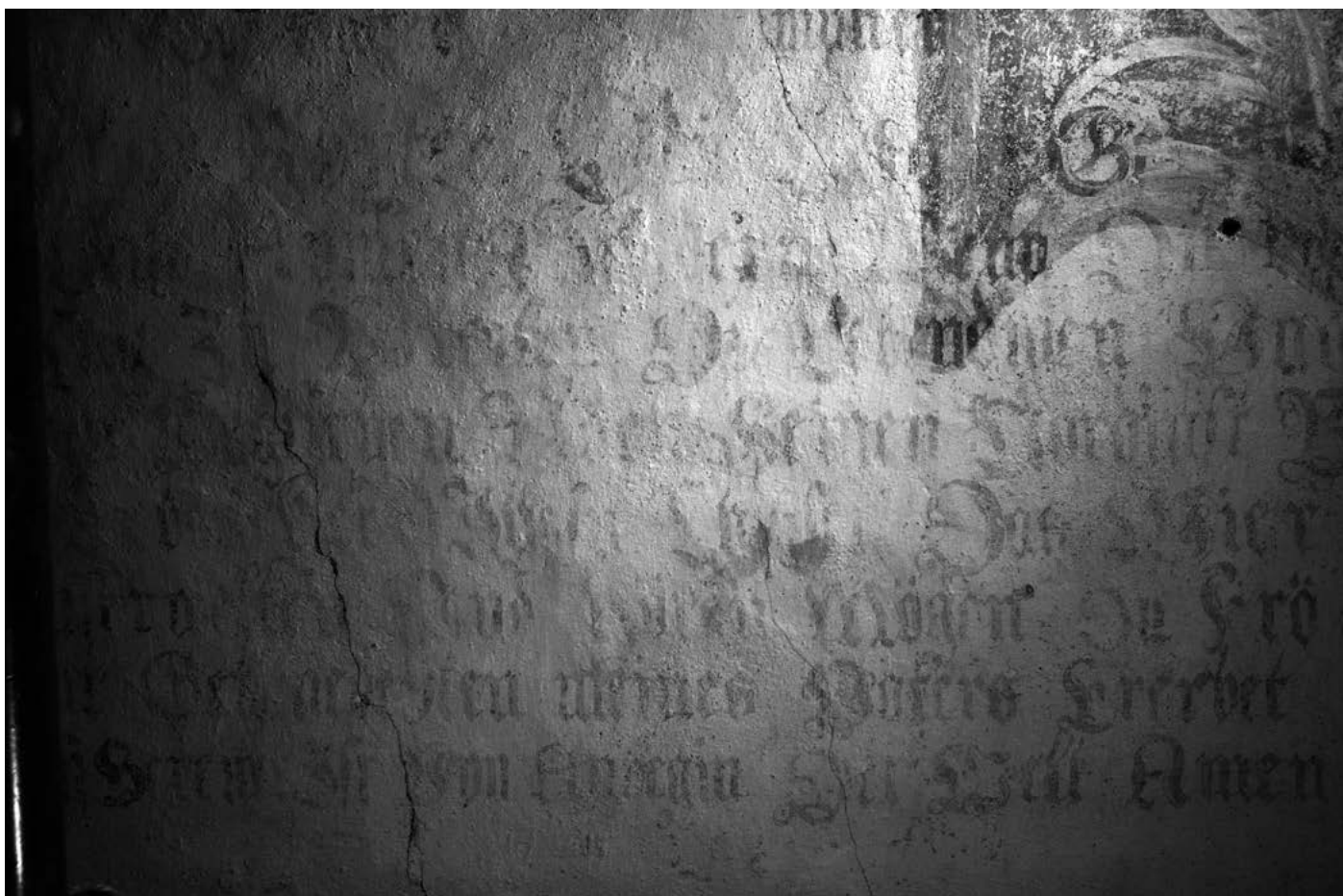
Detail defektov, druhotné skoby

Stav po dosnimaní, razantné bočné osvetlenie
nerovnosť v omietke je miesto predelu jednotlivých denných dielov

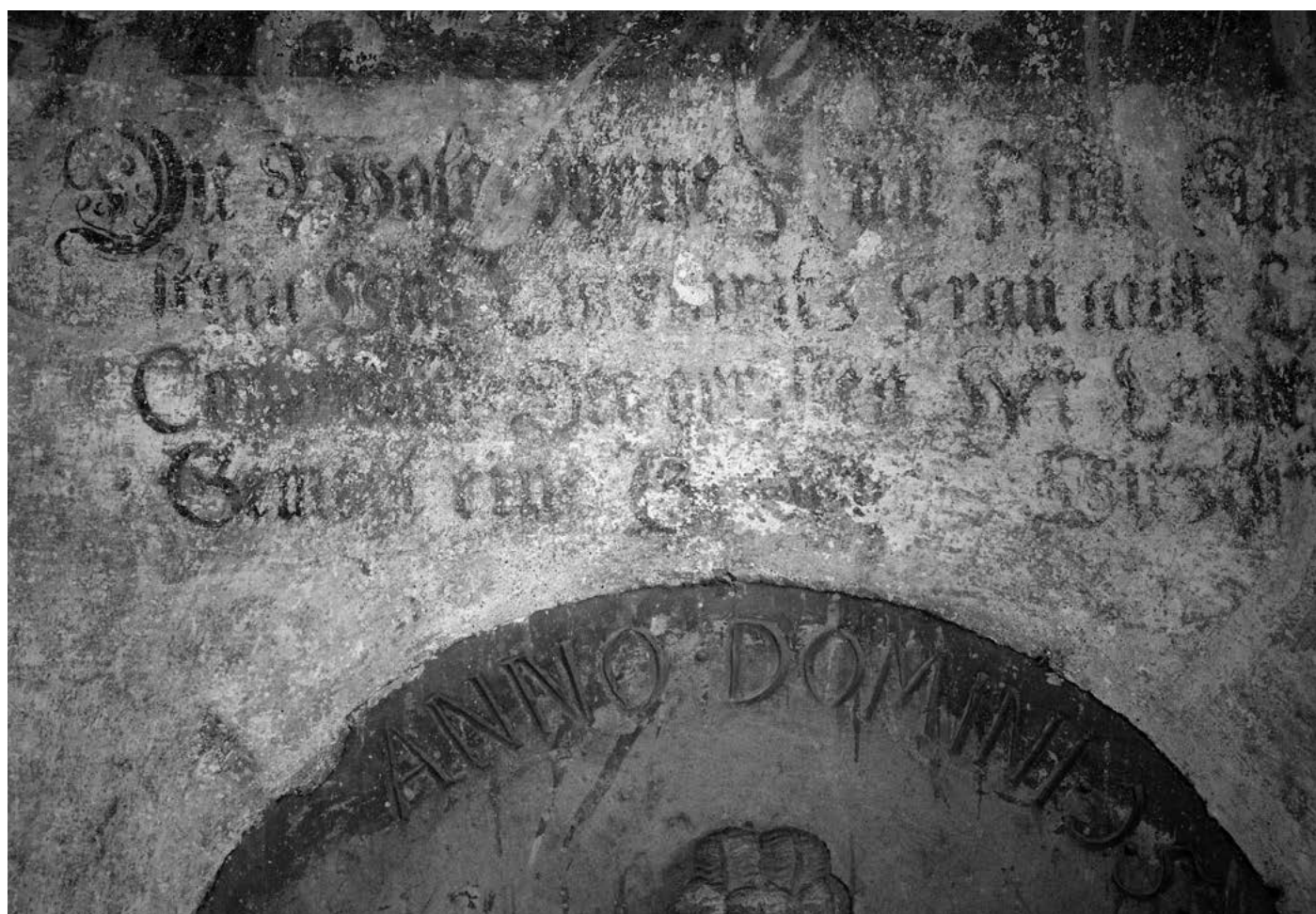
Detail textov v spodnej časti v IR reflektografii

Detail textov v spodnej časti v IR reflektografii

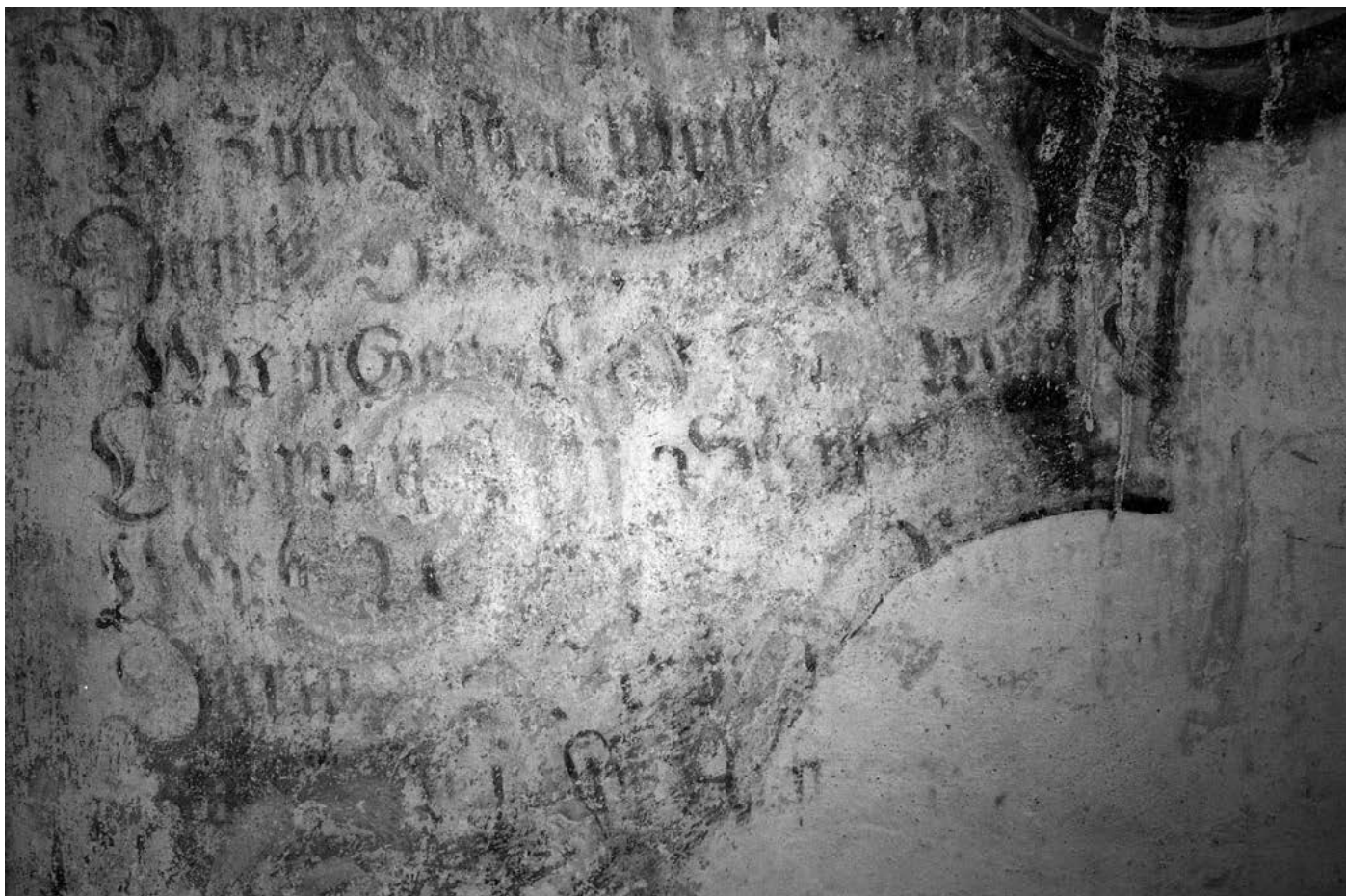
Detail textov v spodnej časti v IR reflektografii

Detail textov v spodnej časti v IR reflektografii

Detail textov v spodnej časti v IR reflektografii

Detail textov v spodnej časti v IR reflektografii

Detail textov v strednej časti v IR reflektografii

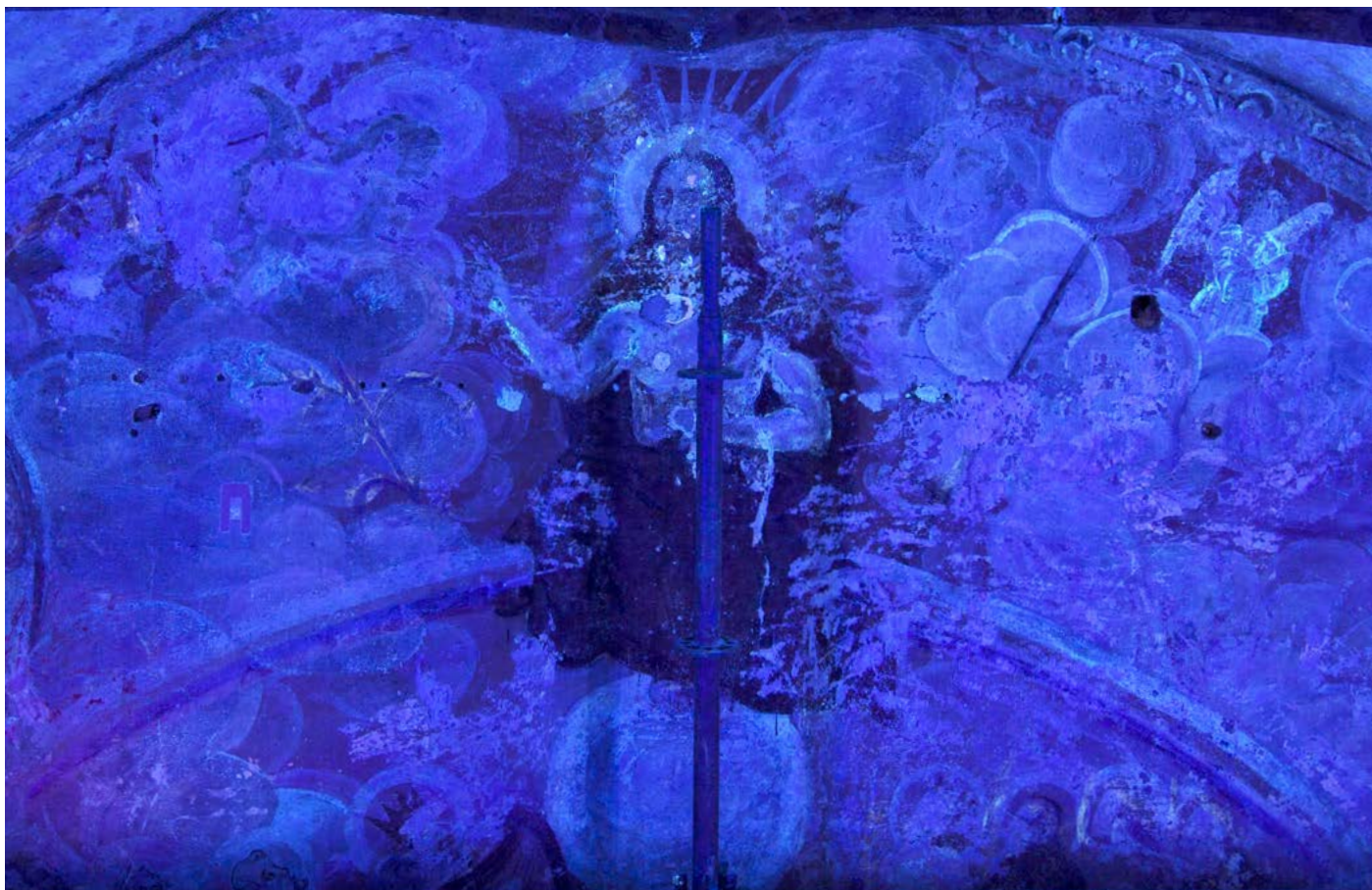
Stav po odkryve, celok, horná časť výjavu
VIS + razantné bočné osvetlenie

Stav po odkryve, celok, horná časť výjavu
UV luminiscencia

Stav po odkryve, detail,
hore VIS, dole razantné bočné osvetlenie

Stav po odkryve, detail UV luminiscencia

Detaily odhalených postav, VIS
Ježis Kristu, Panna Mária, Ján Krstiteľ

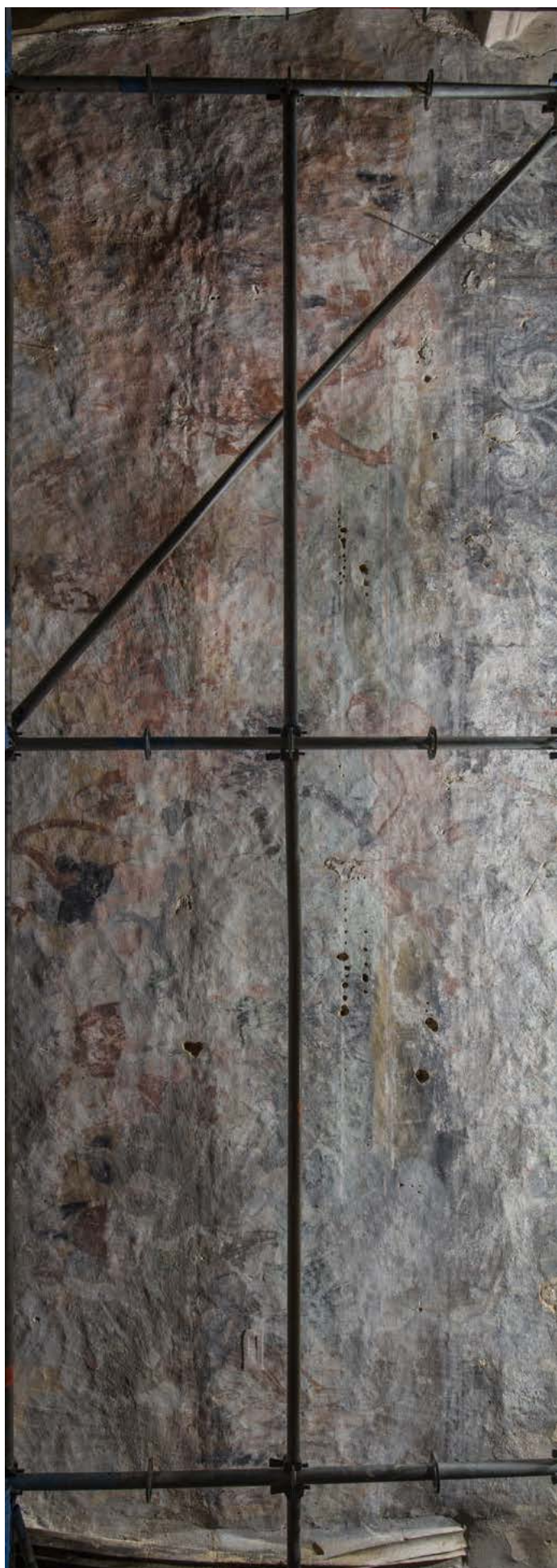
Detaily kľačiacich postáv stredná časť výjavu, VIS

Detaily kľačiacich postáv stredná časť výjavu, VIS

Detaily kľaciacich postáv stredná časť výjavu, VIS

Stav po odkryve, celok, stredná časť výjavu
VIS + razantné bočné osvetlenie

Stav po odkryve, detail, stredná časť výjavu
VIS

Stav po odkryve, detail, stredná časť výjavu
razantnébočné osvetlenie

Stav po odkryve, VIS

stredná časť výjavu, čierna silueta čerta s vidlami zabodávajúca ich do tela hriešnika

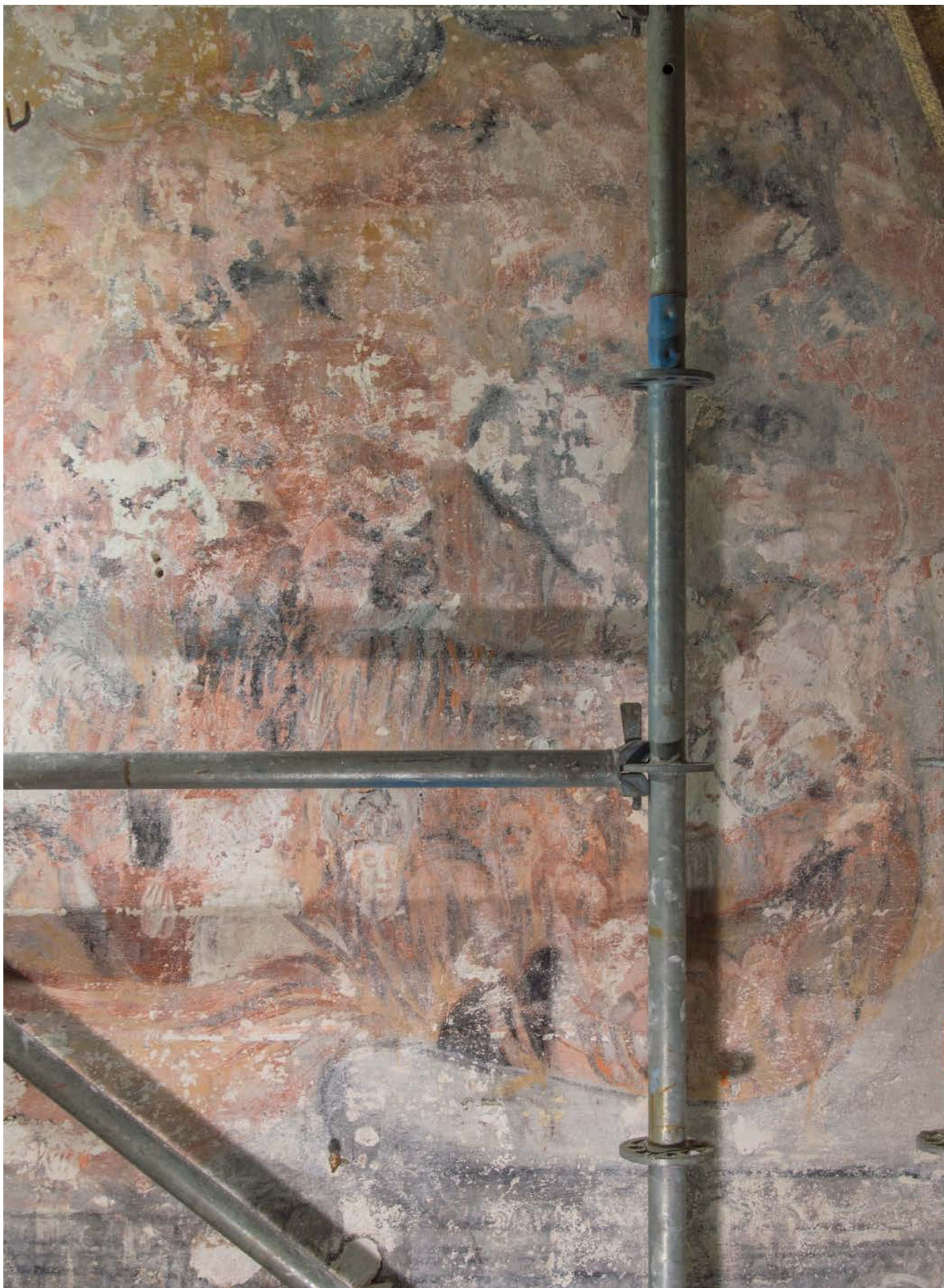
Stav po odkryve, VIS; detail postáv v strednej časti výjavu zo staršej vrstvy Posledného súdu
prevažne linéarna kresba a maľba v ploche

Stav po odkryve, VIS; detail postáv v strednej časti výjavu zo staršej vrstvy Posledného súdu
prevažne linéarna kresba a maľba v ploche

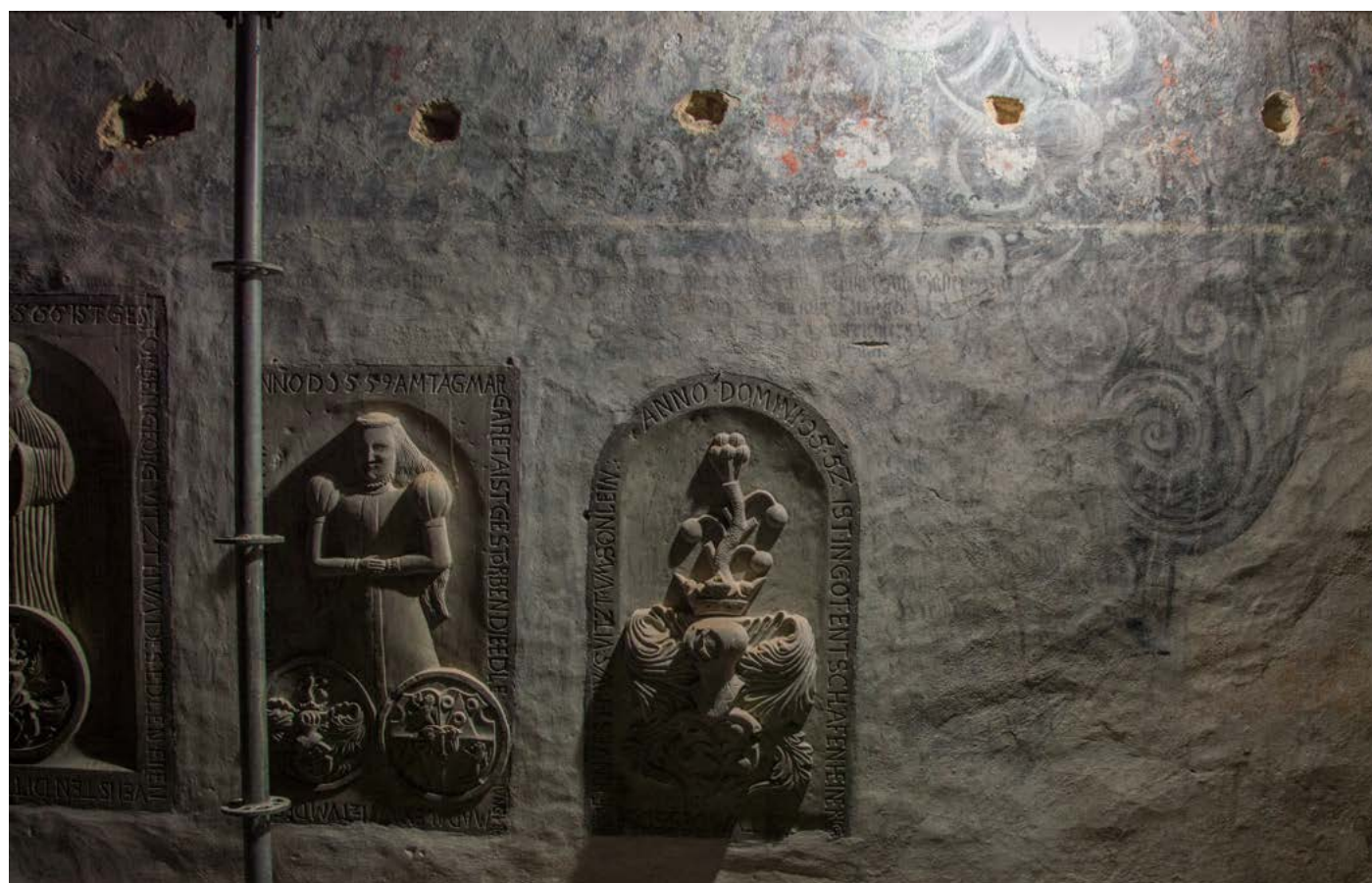
Stav po odkryve, VIS; detail postáv v strednej časti výjavu zo staršej vrstvy Posledného súdu
prevažne linéarna kresba a maľba v ploche

Stav po odkryve, VIS
detail výjavu pekla s Leviatanom

Stav po odkryve, celok + detail, spodná časť výjavu,
VIS

Stav po odkryve, celok, spodná časť výjavu
razantné bočné osvetlenie

Stav po odkryve, detail , spodná časť steny (pod náhrobkami) súvisí s výmalbou z roku 1614, no už bez farebnej úpravy
defekty, peky v stene

Stav po tmelení a retuši, detail , spodná časť steny (pod náhrobkami) súvisí s výmalbou z roku 1614, no už bez farebnej úpravy

Detaily opukových náhrobkov

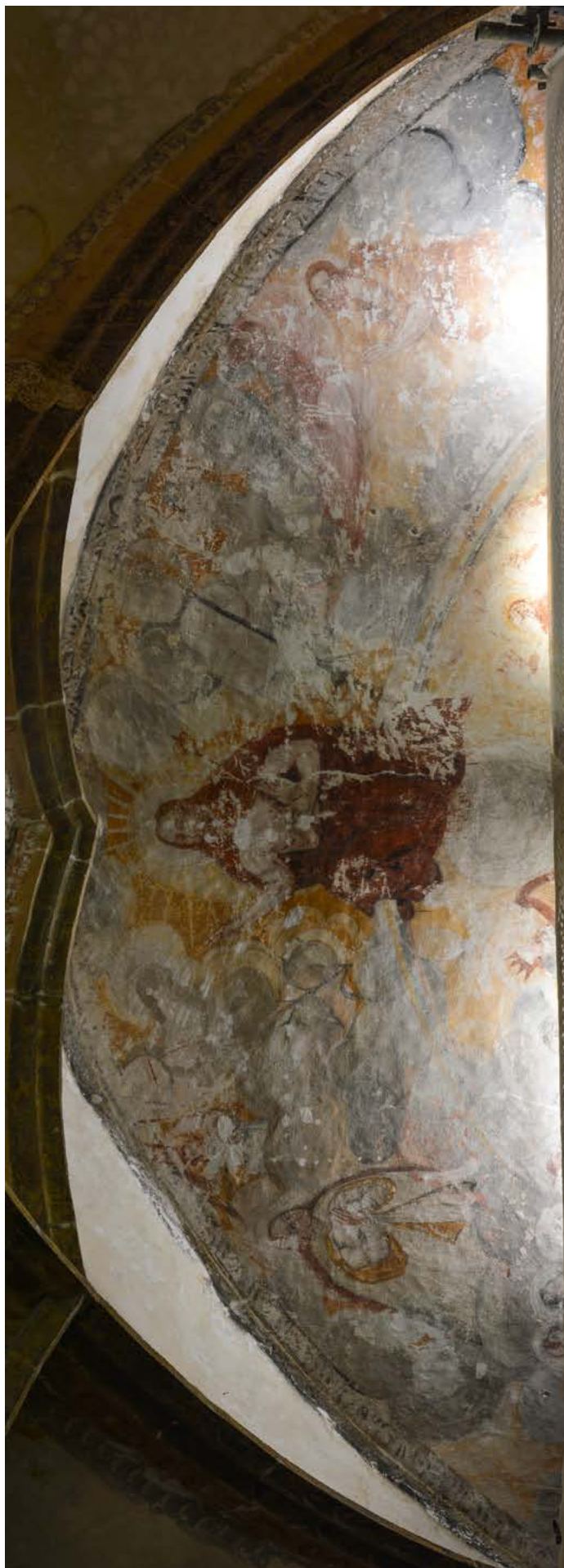
Stav pred a po odstránení vápenného zákalu a plesní
(záber je už i stav po vytmelení)

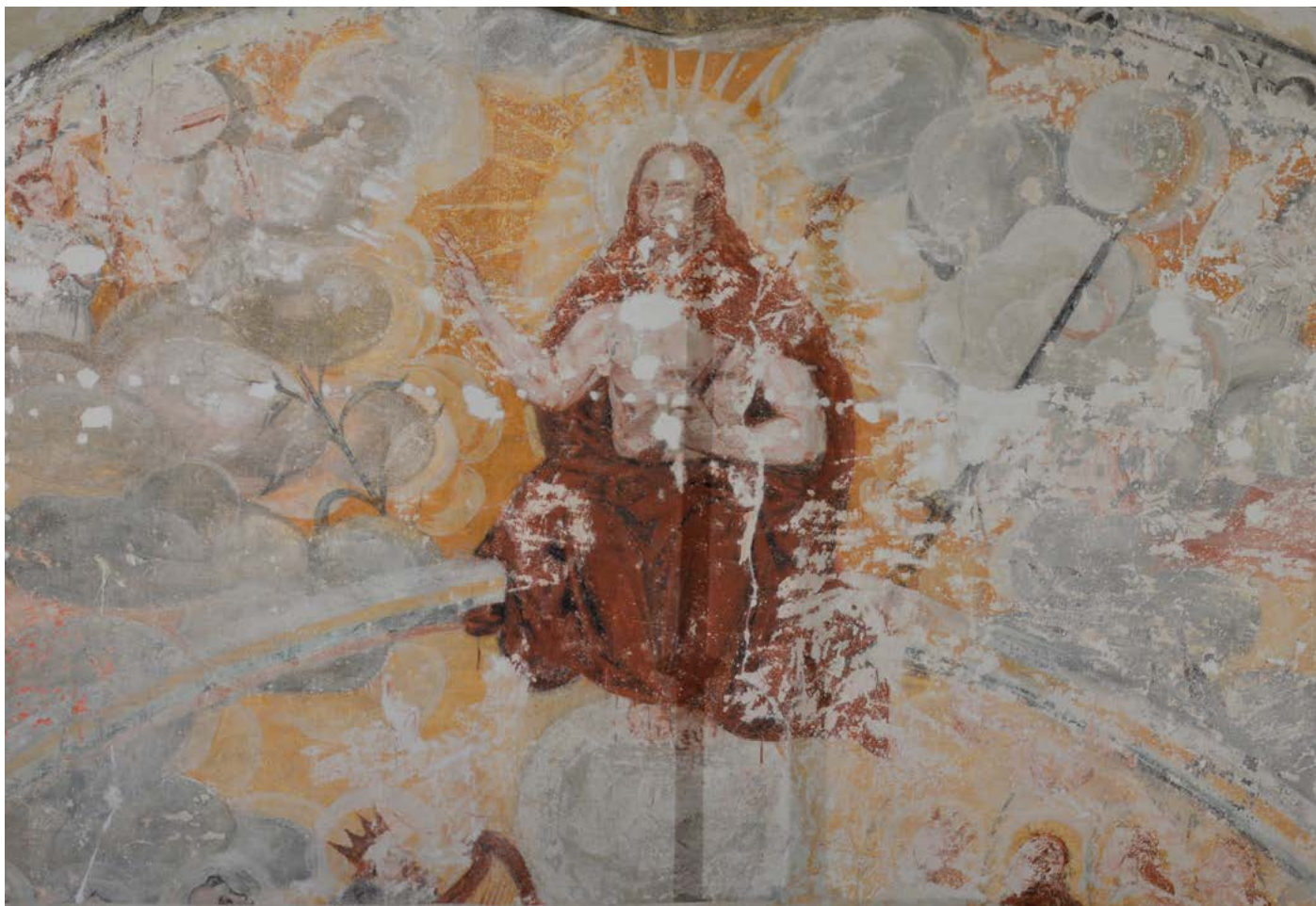
Stav pred (A) a po (B) odstránení plesní, detail

Tmelenie, stav po hrubom tmelení (hore)
dole - jemný tmel so štruktúrnou úpravou do roviny malby

Stav po dočistení vápenného zákalu, výkvetov plesní a po tmelení, celok
VIS + razantné bočné osvetlenie

Stav po dočistení vápenného zákalu, výkvetov plesní a po tmelení, detail
VIS + razantné bočné osvetlenie

Stav po hrubom odkryve, VIS, detail Krista

Stav po odstránení vápenného zákalu a výkvetov plesní, po tmelení, VIS, detail Krista

Stav po tmelení, razantné bočné osvetlenie, detail Krista

Stav po tmelení, VIS, pohľad zboku (aby sa predišlo strate vizuálnej informácie pre nemožnosť manipulácie s lešením)

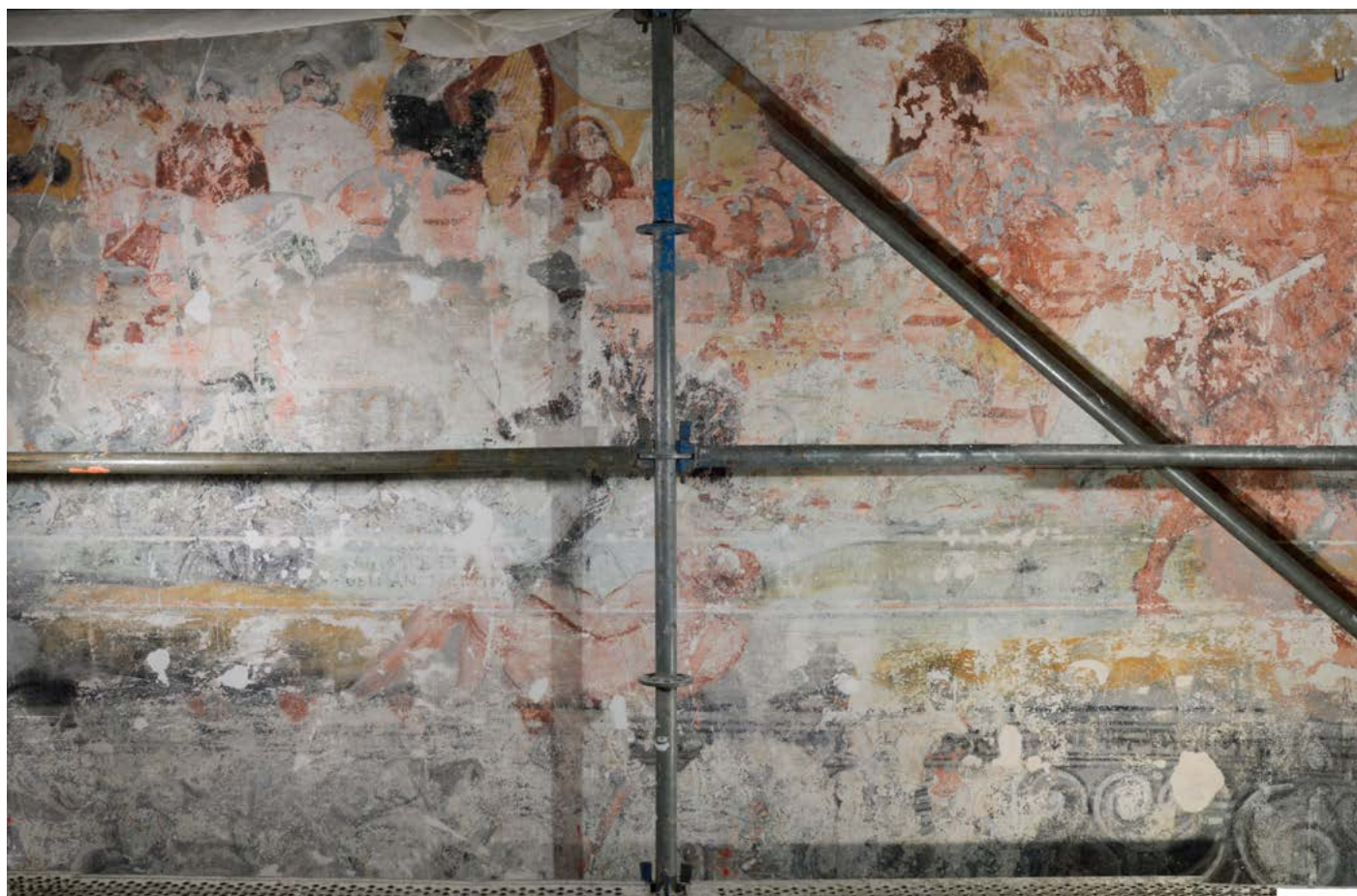
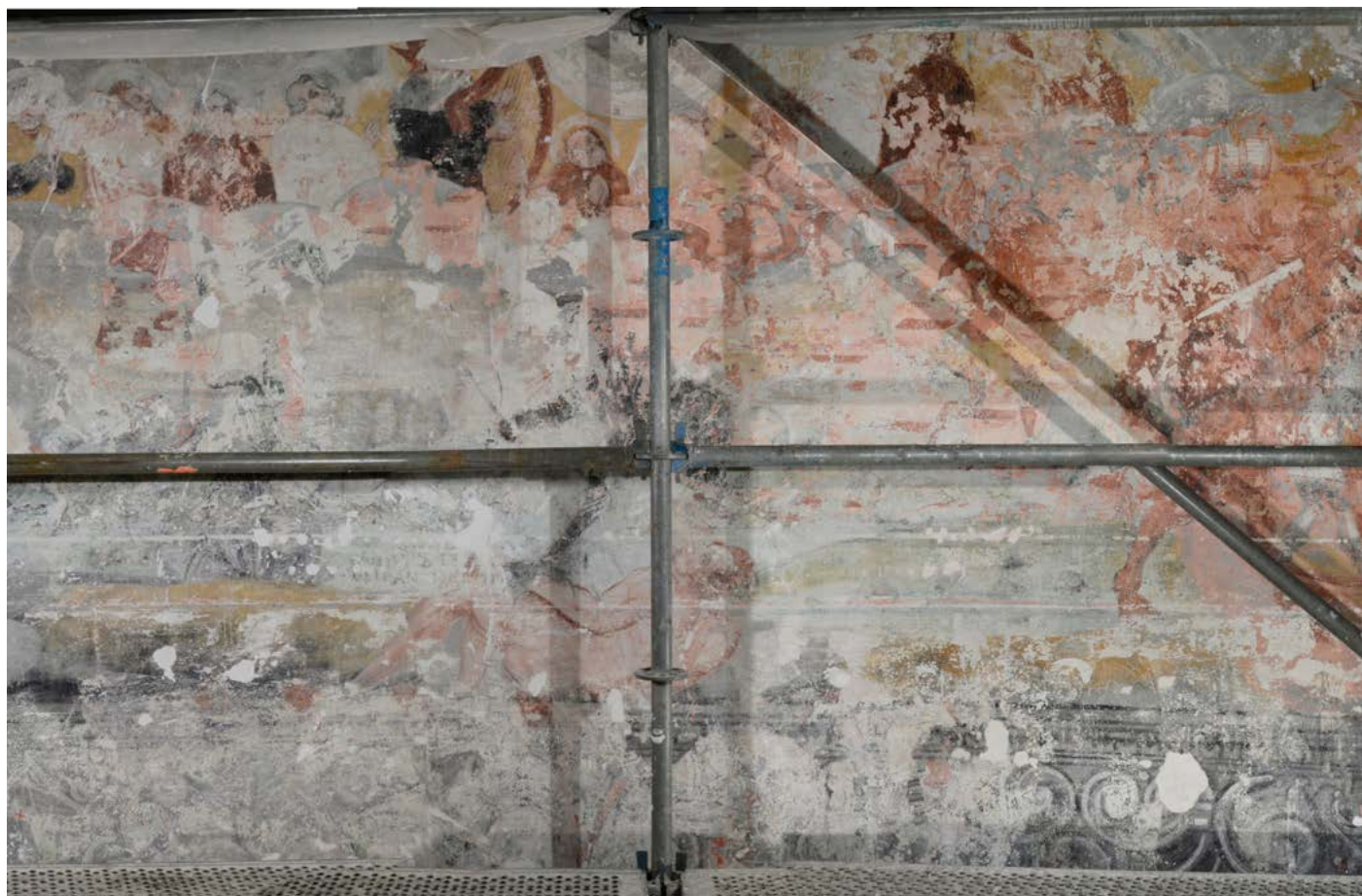
Stav po tmelení, detail hlavných postáv VIS + razantné bočné osvetlenie

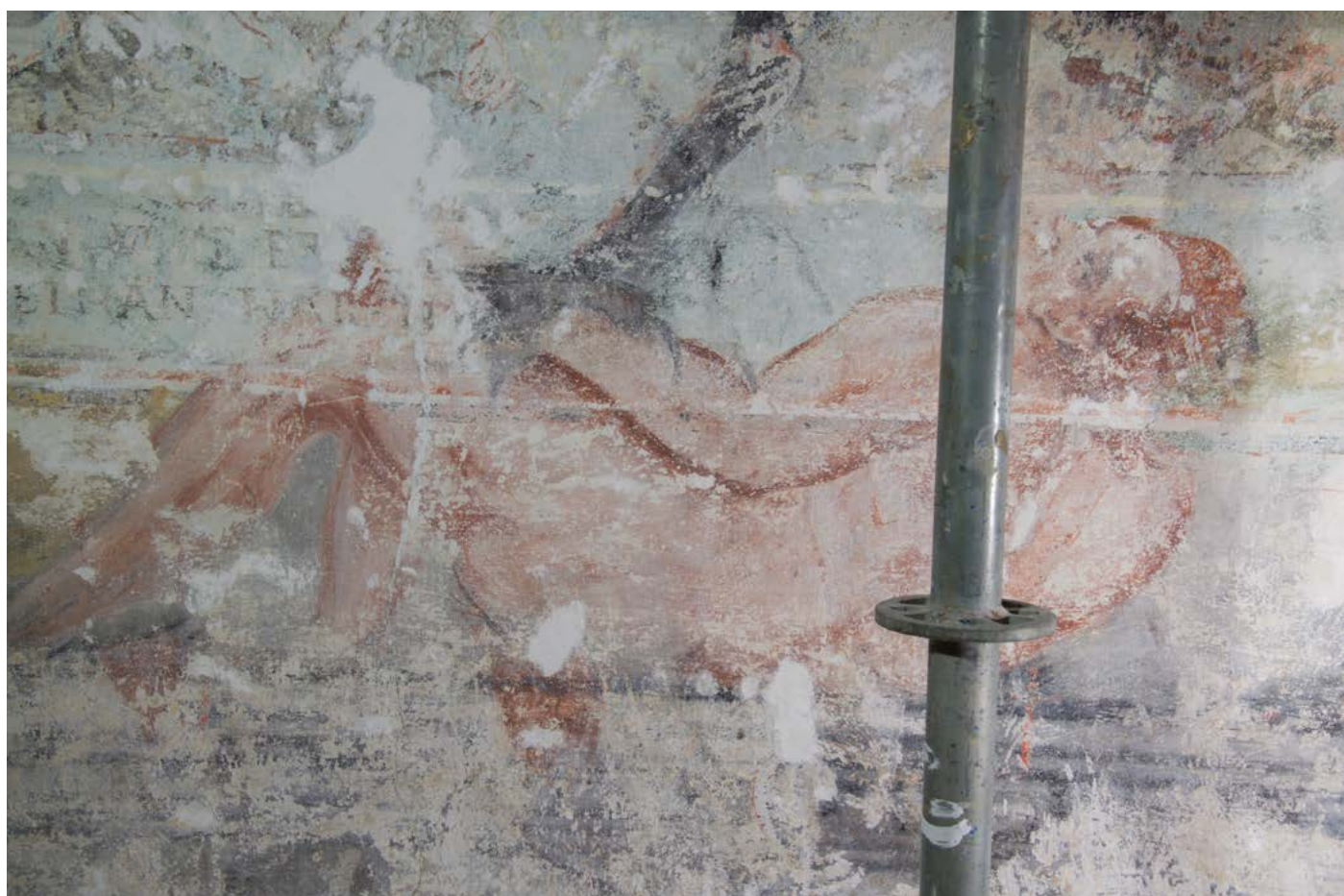
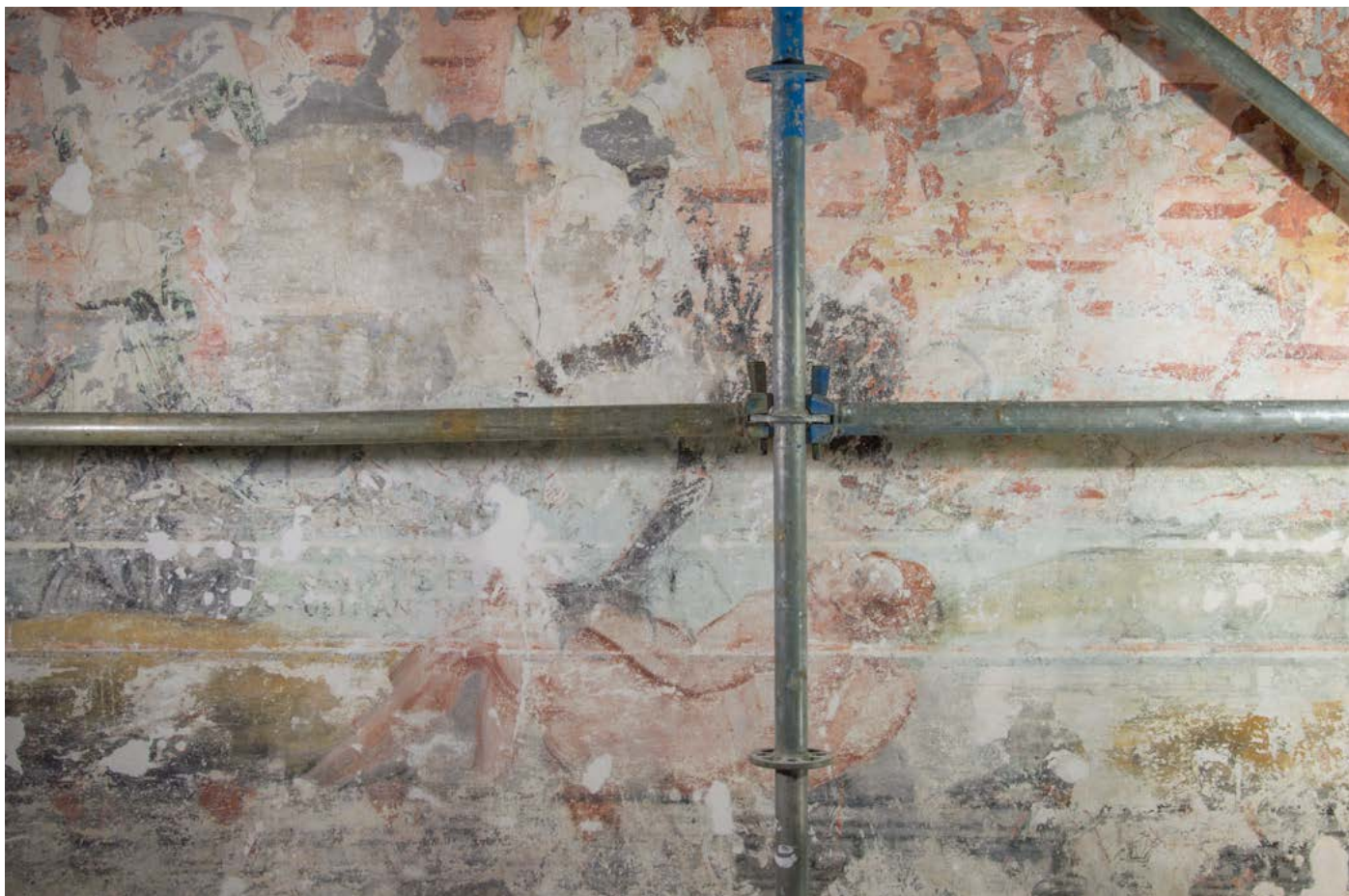
Stav po tmelení, detail hlavních postav VIS + razantné bočné osvetlenie

Stav po dočistení vápenného zákalu, výkvetov plesní a po tmelení, celok
VIS + razantné bočné osvetlenie

Stav po dočistení vápenného zákalu, výkvetov plesní a po tmelení, detail
VIS + razantné bočné osvetlenie

Stav po tmelení, VIS detaily
hore čert s vidlami a hriešnikom, dole detail hriešnika

Stav po tmelení, detaily

Stav po dočistení vápenného zákalu, výkvetov plesní a po tmelení, celok
VIS + razantné bočné osvetlenie

Stav po dočistení vápenného zákalu, výkvetov plesní a po tmelení, detail
VIS + razantné bočné osvetlenie

Stav po tmelení, detaily

Stav po reštaurovaní, VIS
celky

Stav po reštaurovaní, VIS
celok

Stav po reštaurovaní, VIS, detail; stredná horná časť výjavu s postavou Krista, po jeho pravej strane ratolesť, ľavej meč, nohy má na sfére, pod ktorou je zástup kľačiacich postáv

Stav po retuši, VIS, detail
Kristus

Stav po retuši, VIS, detail
laia, meč, anjeli

Stav po retuši, VIS, detail
Panna Mária

Stav po retuši, VIS, detail
Ján Krstiteľ

Stav po reštaurovaní, VIS; časti celku v strednej línii výjavu, zástupy klačiacich postáv, čert prebodávajúci hriešnika, výjavy vstávania z hrobov (červená - staršia malba)

Stav po reštaurovaní, VIS;
časti celkov v strednej líniu výjavu, ľavá strana, duše odúce do neba

Stav po reštaurovaní, VIS;
časti celkov v strednej líniu výjavu, pravá strana pekelné výjavy a tlama Leviatana

Stav po reštaurovaní, VIS, detail
nebezky zástup

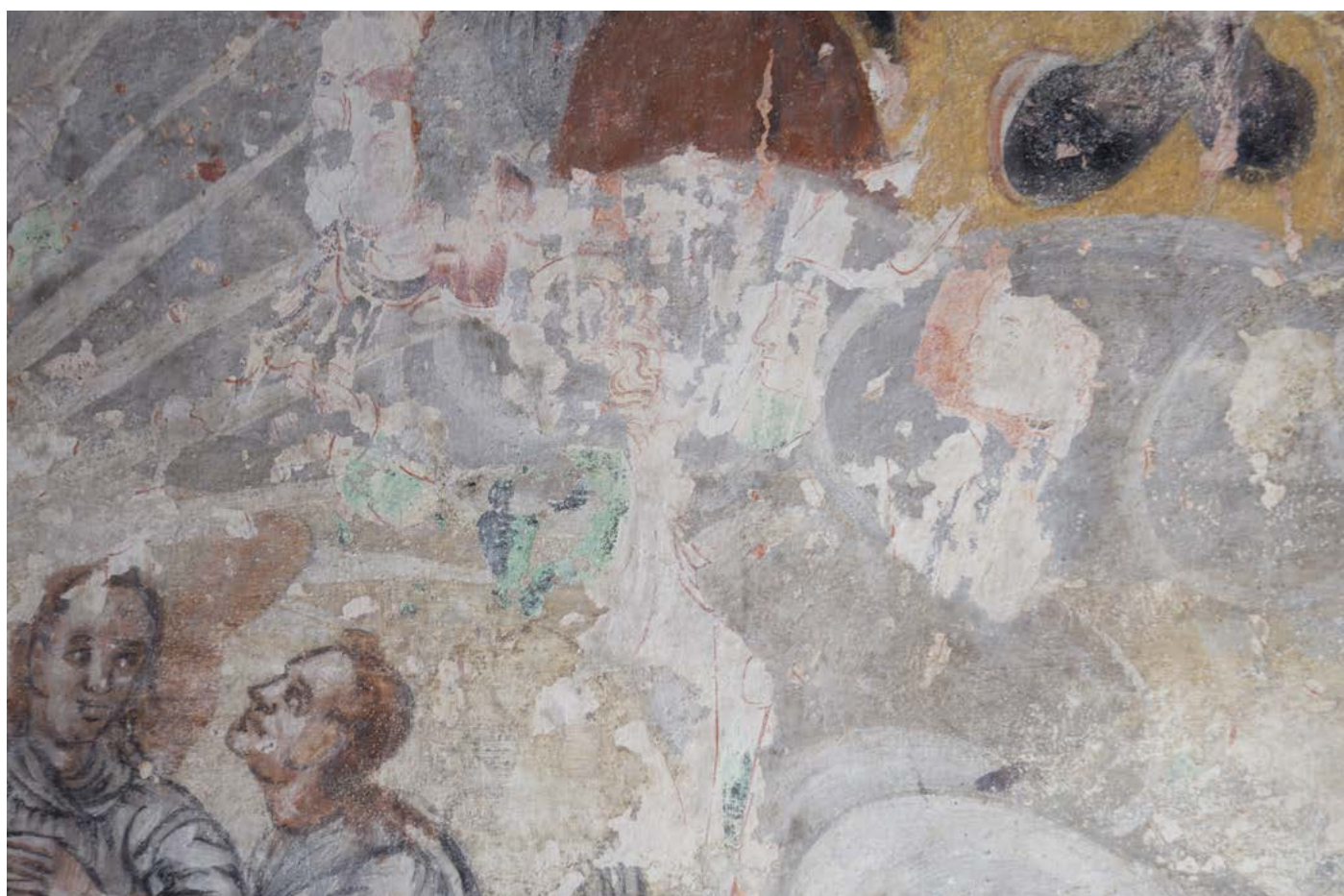

Stav po reštaurovaní, VIS, detail
tlama Leviatana šlahajúca plamene

Stav po reštaurovaní, VIS, detail

výjavy vstávania z hrobov a postavy zo staršej vrstvy maľby (šedo-okrové fragmenty patrie do mladšej vrstvy)

Stav po reštaurovaní, VIS, detail

detail zástupu anjelov a biskupov v linéarnej kresbe zo staršej vrstvy maľby (biely podklad)

Stav po reštaurovaní, VIS, celok; dekor s textovou časťou, nutné bolo rešpektovať fragmentálne dochovanie a prelínanie staršej vrstvy

Stav po reštaurovaní, VIS, detail Ukrižovania prejavujúceho sa v staršej vrstve maľby (voľným okom ťažko rozpoznateľný)

Zákres výjavu Ukrižovania prejavujúceho sa v staršej vrstve maľby

Stav po reštaurovaní, VIS, detail pokrývajúcej sa hornej maľby a textu z vrstvy staršej

Rekonštrukcia staršej vrstvy maľby v hornej a strednej časti výjavu na igelitové fólie

Rekonštrukcia staršej vrstvy malby spodnej časti výjavu na igelitové fólie + IR reflektografia

Rekonštrukcia staršej vrstvy maľby spodnej časti výjavu na igelitové fólie

Rekonštrukcia staršej vrstvy maľby spodnej časti výjavu v grafickom zákrese

Rekonštrukcia staršej vrstvy malby spodnej časti výjavu v grafickom zákrese, detail - anjeli s nástrojmi umu-
čenia, zástup postáv s biskupmi a anjelmi

Rekonštrukcia staršej vrstvy malby spodnej časti výjavu v grafickom zákrese, detail - anjeli s nástrojmi umučenia, zástup postáv s biskupmi a anjelmi, trumpety, čerti vyťahujúci ľudí z hrobov a klačiace postavy hore

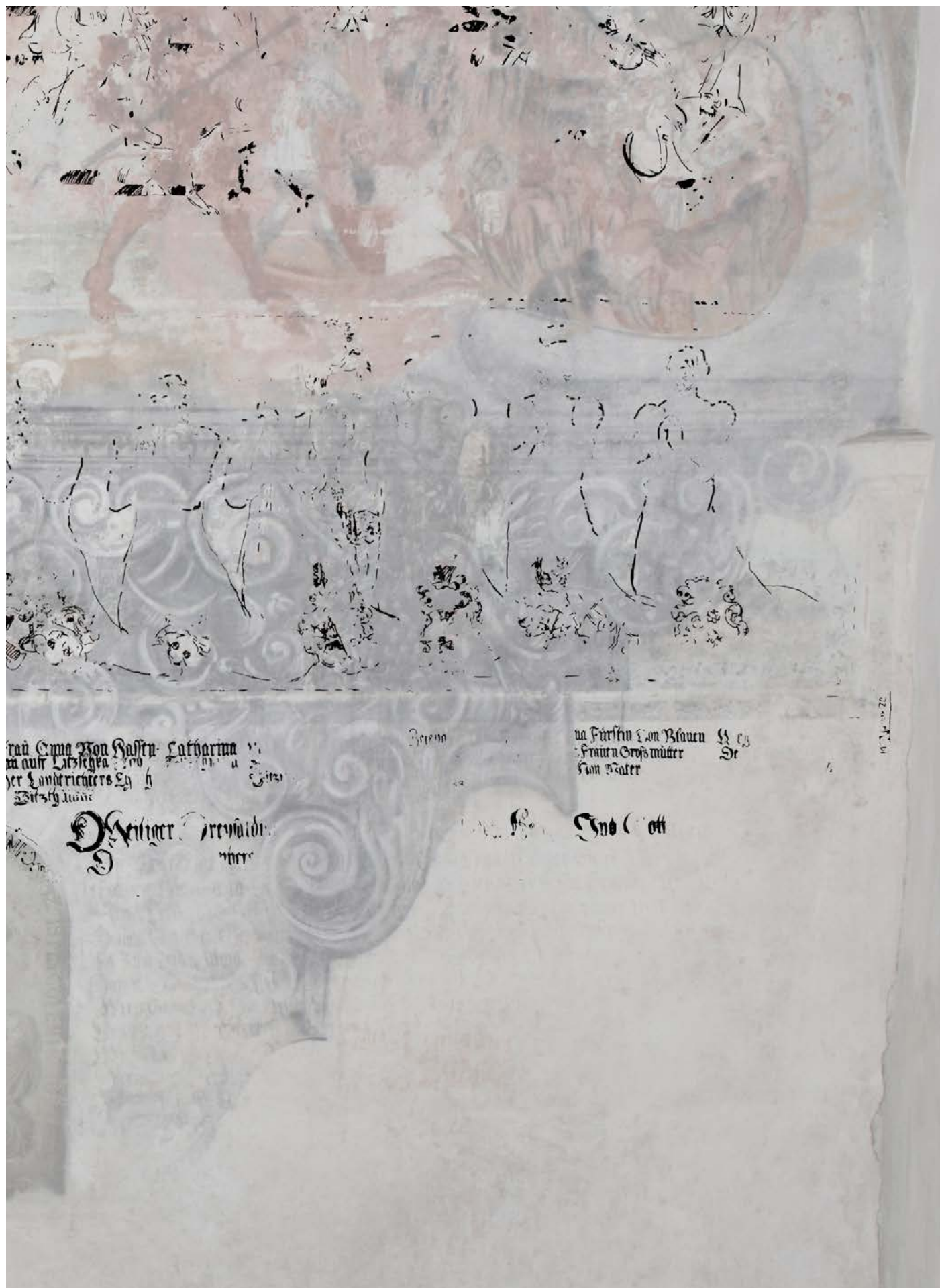
Rekonštrukcia staršej vrstvy malby spodnej časti výjavu v grafickom zákrese, detail - zástup postáv, anjel s trumpetou, čerti vyťahujúci ľudí z hrobov a kľačiace postavy hore

Rekonštrukcia staršej vrstvy maľby spodnej časti výjavu v grafickom zákrese, detail - zástupy postáv a predelový pás textu

Rekonštrukcia staršej vrstvy malby spodnej časti výjavu v grafickom zákrese, detail - zástupy postáv a predelový pás textu, výjav Ukrižovania v strede, klačiace postavy rodu Fitztumov s erbami a ich menami

Rekonštrukcia staršej vrstvy maľby spodnej časti výjavu v grafickom zákrese, detail - zástupy postáv a predelový pás textu, kľachiace postavy rodu Fitztumov s erbami a ich menami

Porovnanie
Stav po odkryve, VIS

Stav po reštaurovaní, VIS

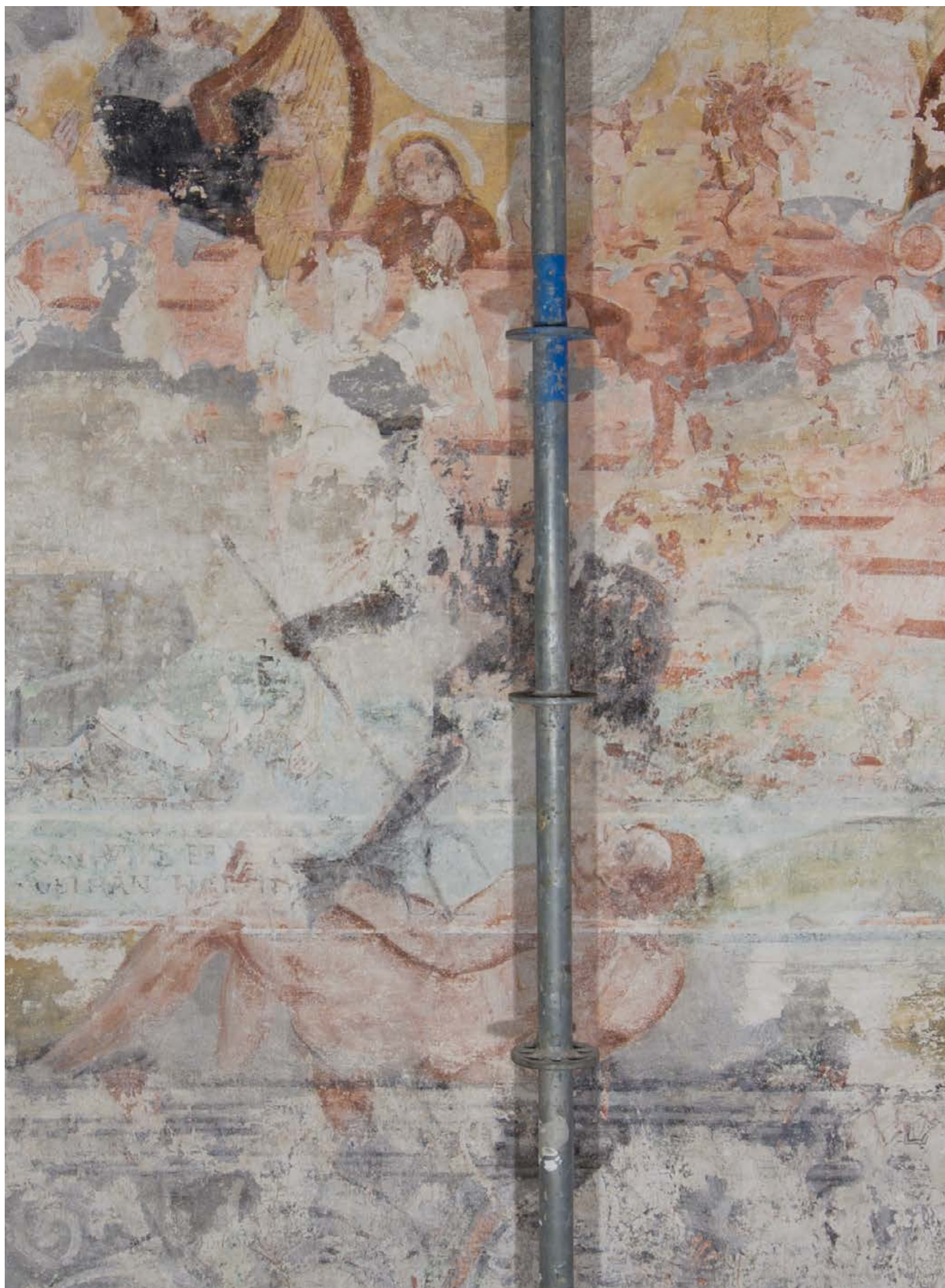
Porovnanie
Stav po odkryve, VIS

Stav po reštaurovaní, VIS

Porovnanie
Stav po odkryve, VIS

Stav po reštaurovaní, VIS

Stav po snímaní, pred tmelením, razantné bočné osvetlenie

Stav po reštaurovaní, razantné bočné osvetlenie

Stav po reštaurovaní, IR reflektografia

Stav po reštaurovaní, IR falošná farebnosť

18. LABORATÓRNY PRIESKUM

Miesta odberov vzorkov na laboratórny prieskum

Miesta odberov vzrokov na laboratórny prieskum Ir reflektografia napisov (panoráma celku)

18.TECHNICKÉ LISTY